

Δ. Η ΠΥΛΗ ΤΩΝ ΛΕΟΝΤΩΝ

Ἡ πύλη τῶν λεόντων περιεγράφη ὑπὸ πάντων τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὰ μυκηναϊκὰ πράγματα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πausανίου μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἄνωθεν τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τμημάτων τῆς ἦσαν πρὸ πολλοῦ γνωσταί. Σκοπὸς τῶν περὶ τὴν πύλην ἐρευνῶν μας κατὰ τὰ ἔτη

Εἰκ. 42. Ἡ πρὸ τῆς πύλης τῶν λεόντων τάφος Α.

1958 καὶ 1959 ἦτο ἡ ἀποκάλυψις καὶ μελέτη τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς καὶ ἡ τυχὸν ἀνεύρεσις ἀδιαταράκτου ἐπιχώσεως, περιεχοῦσης ὄστρακα, δυνάμενα νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἀκριβεστέρην χρονολόγησίν τῆς. Ἡ μόνη σχετικὴ ἐργασία εἶχε γίνῃ τὸ 1922 ὑπὸ τοῦ WACE, ὁ ὁποῖος διὰ τάφρου ἐδοκίμασε τὴν πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης ἐπίχωσιν καὶ ἐξήτασε διὰ σκαφῆς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς αὐλῆς¹. Εἰς τὴν γωνίαν ἐκείνην ἀπεκάλυψε θεμέλια κτίσματος, τὰ ὁποῖα ἀνήγαγεν εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

¹ WACE, BSA 25, 1921 - 1923, σ. 11.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1958, ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Τ. Leslie Shear, Jr., ἐσκάφη τάφος πλάτους 1.50 μ. ἀμέσως πρὸ τῆς προσόψεως τῆς πύλης τῶν λεόντων καὶ τοῦ τοίχου τῆς. Ἡ τάφος ἐκείνη διῆκεν ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς νοτιοανατολικῆς

Εἰκ. 43. Ἡ νοτιοανατολικὴ γωνία τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς τῆς πύλης τῶν λεόντων.

γωνίας τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς μέχρι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς αὐλῆς. Τὸ μῆκος τῆς διηρέθη εἰς τρία τμήματα I, II καὶ III (εἰκ. 42), τὰ ὅποια ἐσκάφησαν τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου.

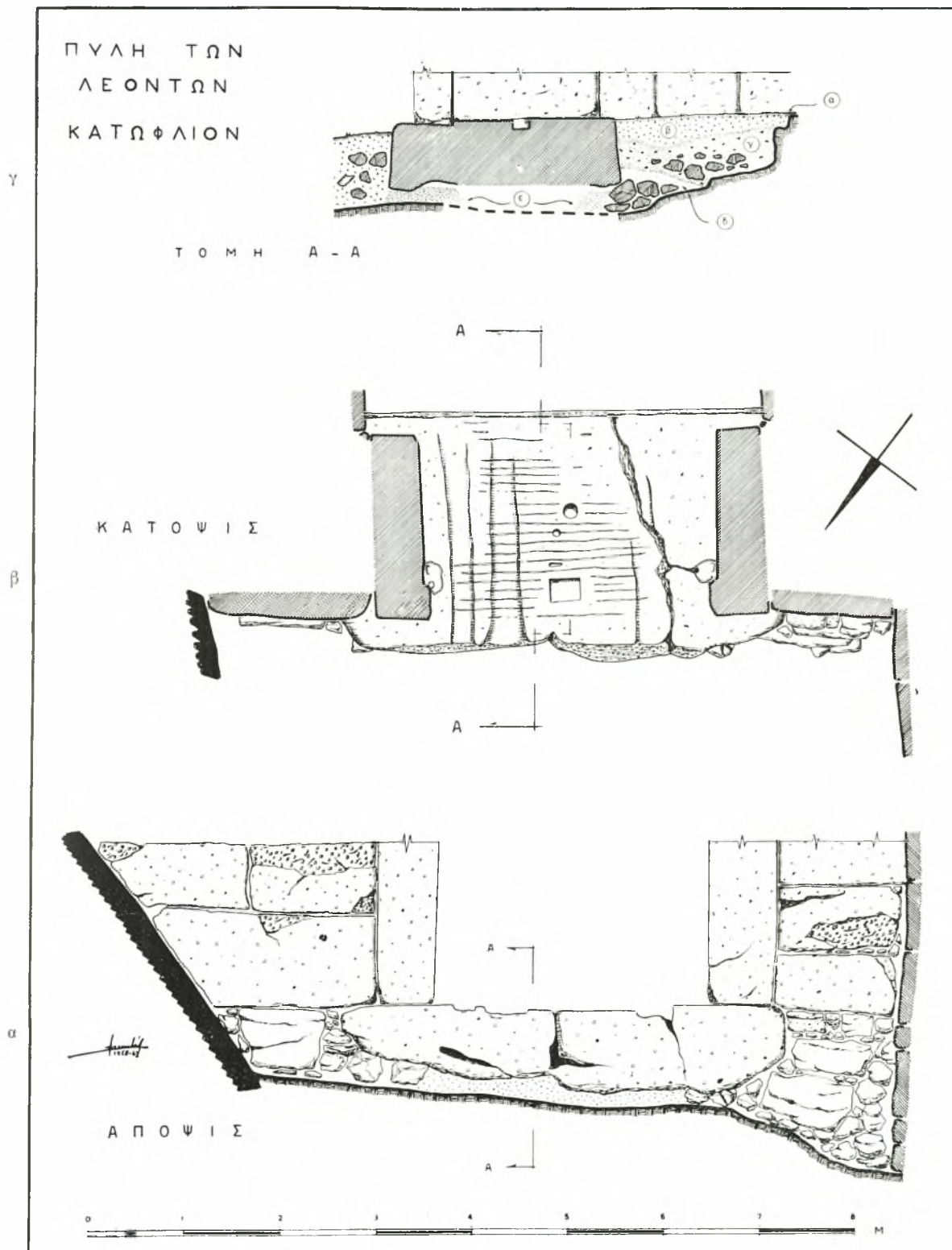
Τμήμα I. Τοῦτο ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς τάφρου τοῦ WACE. Ἔχει μῆκος 3.20 μ. καὶ περιλαμβάνει τὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν

ευρέθησαν τὰ «θεμέλια ἑλληνιστικοῦ κτίσματος». Ἡ ἐπίχωση τοῦ τμήματος τούτου, κατ' ἀκολουθίαν, εὐρέθη τετραγαμμένη εἰς τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔκτασιν καὶ δὲν ἀπέδωσε θετικὰ στοιχεῖα ἐξυηρητικὰ τοῦ σκοποῦ μας. Ἡ ἀφαίρεσις ὁμως τῆς ἐπιχώσεως ἀπεκάλυψε τὸν βράχον καὶ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς πύλης καὶ τοῦ τοίχου τῆς καὶ αὕτη εἶναι πολὺ διδακτικὴ.

Ὁ τιτανόλιθος τοῦ βράχου «τ» (εἰκ. 43) κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς κατέρχεται πολὺ ἀποτόμως πρὸς Δυσμὰς καὶ χάνεται ὀπισθεν τοῦ μαλακοῦ βράχου «μ», ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ καὶ συνεχίζεται πρὸς Δυσμὰς, σχηματίζων τὴν χαμηλοτέραν δυτικὴν κλιτὺν τοῦ λόφου. Οἱ κτίσται τῆς πύλης καὶ τοῦ τοίχου τῆς πολὺ τεχνικῶς προσήρμοσαν τοὺς κροκαλοπαγεῖς ὀγκολίθους τοῦ τοίχου πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ πίπτοντος σκληροῦ βράχου (εἰκ. 43). Εἷς καὶ μόνος ἀμυγδαλίτης λίθος «κ», μεγίστου μήκους 2.30 μ. καὶ ὕψους 0.95 μ., πληροῖ τὸν χῶρον ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ κατωφλίου μέχρι τοῦ βράχου καὶ δημιουργεῖ τὴν βάσιν διὰ τοὺς ὑπερκειμένους δόμους τοῦ διατειχίσματος τῆς πύλης. Τὸν λίθον τοῦτον ὑποβαστάζει εἷς καὶ μόνος τιτανόλιθος (εἰκ. 43, α καὶ εἰκ. 44, σχέδιον α), μήκους 0.85 μ. καὶ ὕψους 0.58 μ., ὁ ὁποῖος εἶναι τοποθετημένος εἰς λεπτὸν στρώμα ἀσπροχώματος, μὲ τὸ ὁποῖον καλύπτεται ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου. Μεταξὺ τοῦ τιτανολίθου «α» καὶ τῆς βραχώδους πλευρᾶς τῆς γωνίας πρὸς Ἄνατολὰς ἐτέθησαν μικρότεροι λίθοι, μήκους μόλις 0.25 μ., χῶμα καὶ μικρὰ λιθάρια, διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ ὑπολειφθὲν κενόν. Ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς τοῦ τιτανολίθου «α» ἔχομεν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης. Ὁ ὀγκολίθος τοῦ κατωφλίου λεπτύνεται πολὺ κατὰ τὸ ἄκρον τοῦτο (ἔχει πάχος μόλις 0.18 μ.) (πίν. 19α) καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τιτανολίθου «α» ἀφέθη κενόν, περὶ τὰ 0.17 μ. ἄνω καὶ 0.41 μ. κάτω, τὸ ὁποῖον ἐπληρώθη διὰ μικρῶν λίθων ἐσφηνωμένων εἰς ἀσπρόχωμα (πίν. 18α). Καὶ τὸ ἄκρον τοῦ κατωφλίου στηρίζεται εἰς σχετικῶς μικροὺς τιτανολίθους, οἱ ὁποῖοι εἶχον τεθῆ εἰς ἀσπρόχωμα, «κολυμητά». Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ κενοῦ χώρου καὶ τῶν ὑποβασταζόντων τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ κατωφλίου εὐρέθησαν 6 ἄγραφα καὶ 2 γραπτὰ ὄστρακα. Ἐκ τῶν γραπτῶν (εἰκ. 45, ἀρ. 1, 2) τὸ ὄστρακον ὑπ' ἀριθμὸν 1 εὐρέθη ἐσφηνωμένον εἰς τὸ ἀσπρόχωμα, τὸ ὁποῖον φαίνεται εἰς τὸν πίνακα 18α, τὸ δ' ἕτερον μεταξὺ τῶν λίθων τῶν ὑποβασταζόντων τὸ ἄκρον τοῦ κατωφλίου. Ἐκ τῶν ἀγράφων τὰ 3 ἀνήκουν εἰς ὑψίποδας μονώτους καὶ διώτους κύλικας FURUMARK τύπων 267 καὶ 174, 1 εἰς δίωτον πινάκιον τύπου 296, 1 εἰς πρόχουν τύπου 69 καὶ 1 εἰς χυτροειδὲς ἀγγεῖον. Ὁ βράχος, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τμήματος I, εἶναι 0.92 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου.

Τμήμα II. Τοῦτο περιλαμβάνει τὸν χῶρον τῆς τάφρου τοῦ WACE. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὸ τμήμα τοῦτο δὲν ἀπέδωσε στοιχεῖα, δυνάμενα νὰ χρησιμοποιηθοῦν. Τὸ πλάτος τοῦ τμήματος ἀνέρχεται εἰς ἓν περίπου μέτρον. Τὰ ἐκ τοῦ τμήματος τούτου γραπτὰ ὄστρακα δίδονται εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν τῆς εἰκόνας 45, ὑπ' ἀριθμὸν 6 - 8.

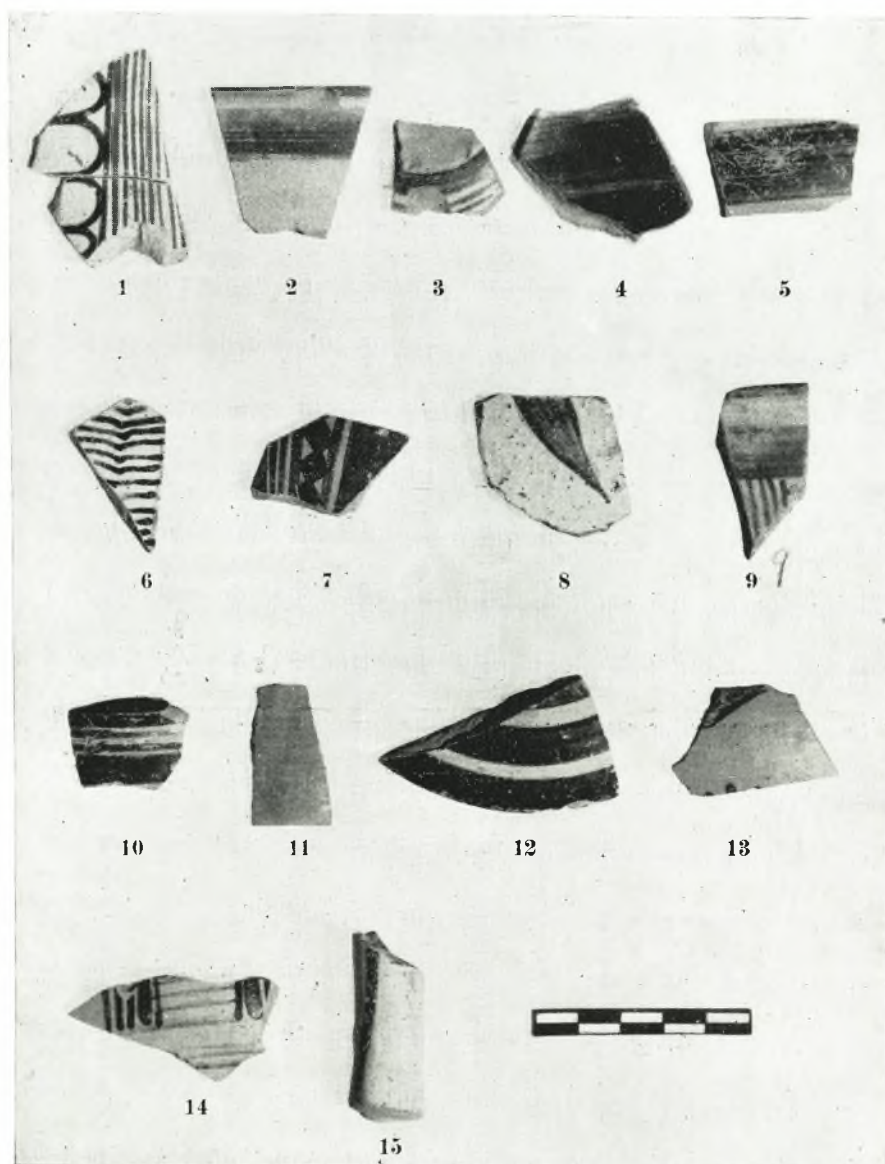
Τμήμα III. Τοῦτο ἀρχίζει ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς τάφρου WACE καὶ

Είχ. 44.

Σχέδιον Σπ. Ίακωβίδη

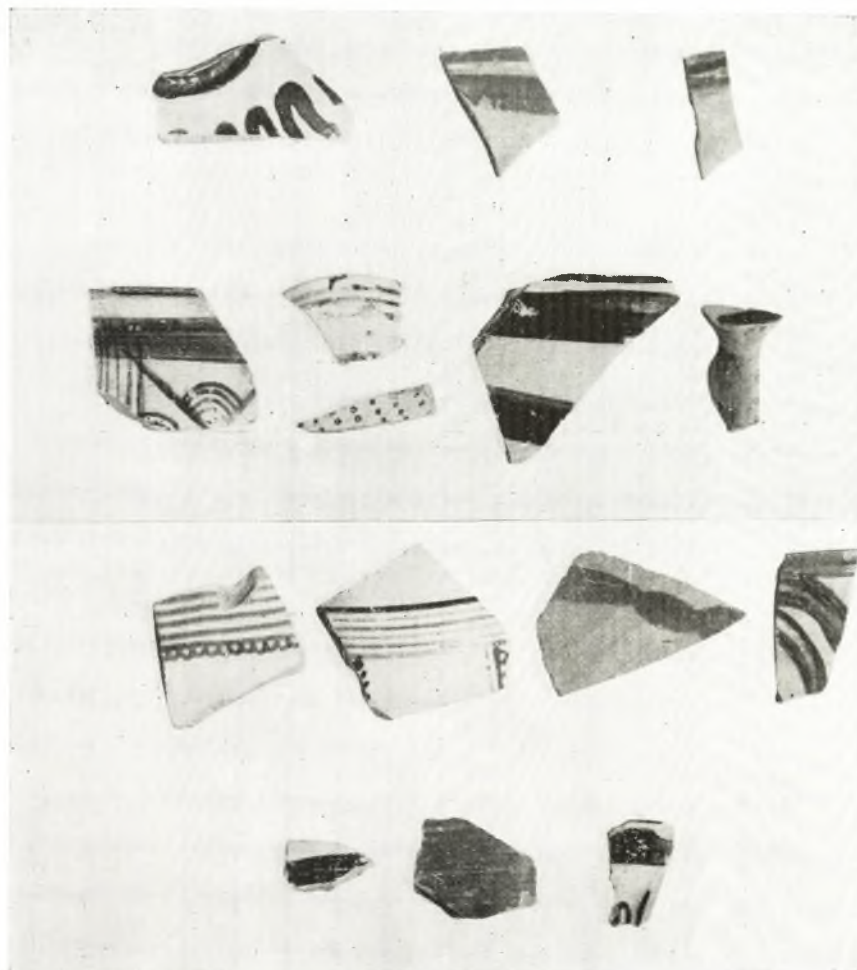
φθάνει μέχρι του ανατολικού τοίχου του πύργου. Έχει μήκος 3.40 μ. και πλάτος 1.50 μ. Πρώτον εσκάφη μέρος του μήκους του ανερχόμενον εις 2.50 μ. και κατόπιν 0.90 μ. ακόμη προς Δυσμὰς και μέχρι της ανατολικής πλευράς του πύργου.

Είκ. 45. Οστράκα εκ της περιοχής της εξωτερικής προσόψεως της πύλης των λεόντων.

Τούτο δὲ διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐπαλήθευσις τῶν στοιχείων τῶν προελθόντων ἐκ τοῦ πρώτου ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ τμήματος ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δυτικοῦ μέρους. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τμήματος III εἶχε βάθος κυμαινόμενον ἀπὸ 0.98 μ., κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν του, μέχρι 1.46 μ. κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς αὐλῆς και πρὸς τῆς ἀνατολικῆς πλευράς τοῦ πύργου. Τούτο δὲ διότι ὁ βράχος κλίνει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς και ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὰ Βορειοδυτικά.

Μέχρι βάθους 0.25 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ καταφλίου ἢ ἐπίχωσης ἀπετελεῖτο ἀπὸ χῶμα ἀνάμεικτον μὲ χονδρόκοκκον ἄμμον καὶ περιεῖχε καὶ νεώτατα ὄστρακα, ἀποδεικνύοντα τὸ σύγχρονον τῆς κατασκευῆς τοῦ στρώματος. Τὸ δεύτερον στρῶμα, βάθους κυμαινομένου μεταξὺ 0.45 μ. κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ 0.80 μ. κατὰ τὴν δυτικὴν, σχηματίζεται ἀπὸ γέμισμα ἐκ μικρῶν λίθων τε-

Εἰκ. 46. Ὅστρακα ἐκ τοῦ τμήματος III τῆς τάφρου Α.

θειμένων πυκνῶς καὶ ὀλίγου σχετικῶς χῶματος. Ἐλάχιστα ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο, ἀναγόμενα εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς καὶ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Αὐτὰ βεβαίως δὲν βοηθοῦν εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς πύλης καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς τεχνητῶς δημιουργηθείσης προσόδου. Φαίνεται ὅτι τὸ στρῶμα ἐδημιουργήθη εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Τὸ τελευταῖον στρῶμα, τὸ ὁποῖον φθάνει μέχρι τοῦ βράχου, ἔχει βάθος κυμαινόμενον ἀπὸ 0.28 μ. κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μέχρι 0.41 μ. κατὰ τὴν δυτικὴν. Σχηματίζεται ἀπὸ γέμισμα ἐκ λίθων μεγαλυτέρων τῶν τοῦ δευτέρου

στρώματος, οὐχὶ τόσον πυκνῶς τεθειμένων, καὶ περιέχει σχετικῶς περισσότερον χῶμα σκληρὸν ὑποκιτρίνου χροιάς. Τὸ στρώμα τοῦτο ἦτο ἀδιατάρακτον καὶ διέσωσε τὸ ἀρχικὸν γέμισμα τῆς προσόδου. Τὰ ἐξ αὐτοῦ ὄστρακα εἶναι μυκηναϊκὰ οὐδὲν δὲ δείγμα ἑλληνιστικῶν ἢ καὶ ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν χρόνων περιλαμβάνεται μεταξύ των. Τὰ ἐξ αὐτῶν γραπτὰ παρέχω εἰς τὴν εἰκόνα 46. Τὰ ἄγραφα, ἀνερχόμενα εἰς 48, ἀνήκουν εἰς ὑψίποδας μονώτους καὶ διώτους κύλικας τύπων 267 καὶ 274 (12 ὄστρακα), εἰς πινάκια τύπου 296 (8 ὄστρακα), εἰς πρόχους τύπου 69 καὶ ὑδρίας τύπου 129 (7 ὄστρακα), εἰς βαθεῖς διώτους σκύφους τύπου 284 (3 ὄστρακα), εἰς ποτήρια τύπου 226 καὶ 228 (3 ὄστρακα), εἰς χυτροειδῆ (7 ὄστρακα) καὶ εἰς ἀκαθόριστα σχήματα (8 ὄστρακα). Μεταξὺ τῶν γραπτῶν ὄστράκων καταλέγεται καὶ τεμάχιον γυναικείου ἐκ πηλοῦ εἰδωλίου· διεσώθη μόνον ἡ κεφαλή, ἡ ὁποία φέρει πόλον.

Ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπιχώσεως ἔφερον εἰς φῶς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ κατωφλίου καὶ τὴν ὑποθεμελίωσιν τοῦ πέραν τῆς δυτικῆς παραστάδος τοίχου (εἰκ. 42, α, πίν. 16 β καὶ 18 β). Καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς αὐτῆς εἰς καὶ μόνος κροκαλοπαγῆς ὀγκόλιθος (1.24 μ.×0.60 μ.) ἀποτελεῖ τὸν κατώτατον φανερόν τῆς προσώψεως δόμον (εἰκ. 42 καὶ 44, σχέδ. α). Ἐπὶ τούτου βασιζονται οἱ ὑψηλότεροι δόμοι τοῦ διατειχίσματος, ἀποτελούμενοι ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου κροκαλοπαγοῦς τετραπλεύρου ὀγκόλιθου μέχρι τῆς διασωθείσης κορυφῆς τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τριγώνου. Ὁ κατώτατος φανερὸς δόμος βασιζεται εἰς τρεῖς μικροὺς τιτανολίθους, οἱ ὅποιοι ἀφ' ἑνὸς μὲν συνεχίζουν τὴν γραμμὴν τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ προεξέχουν τῆς κατακορύφου τῶν δόμων κατὰ 0.12 μ. - 0.18 μ. σχηματίζοντες οὕτω πρωτογενῆ εὐθυντηρίαν. Ὑπὸ τοὺς μικροὺς αὐτοὺς λίθους ἐτέθησαν δύο τιτανόλιθοι (εἰκ. 44, σχέδ. α), οἱ ὅποιοι πράγματι ἀποτελοῦν τὴν θεμελίωσιν. Ὁ κατώτατος (πίν. 16 β, καὶ 18 β, α), 1.23 μ.×0.63 μ., στερεοῦται ἐπὶ τοῦ βράχου διὰ σφηνῶν καὶ χρησιμεύει ὡς ὑποστήριγμα τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ κατωφλίου, τὸ ὁποῖον ἔχει πάχος 0.50 μ. Ἐχει ὅμως τετῆ δίκην σφηνὸς οὕτως ὥστε νὰ προφυλάττῃ τὸ κατώφλιον ἀπὸ πιθανὴν πρὸς Δυσμὰς κατολίσθησιν.

Τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ κατωφλίου πατεῖ εἰς δύο μικροὺς τιτανολίθους, οἱ ὅποιοι ἐτέθησαν ὡς σφῆνες μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ βράχου (πίν. 18 β καὶ εἰκ. 44, σχέδ. α). Εἰς τὸ τμήμα, ὅπου ἐτέθησαν οἱ μικροὶ αὐτοὶ λίθοι, ὁ ὀγκόλιθος τοῦ κατωφλίου ἔχει τὸ μεγαλύτερον πάχος του, ἀνερχόμενον εἰς 0.93 μ. Ὁ εἷς τῶν ὑποβασταζόντων λίθων ἀπεδείχθη ἀδύνατος νὰ βαστάσῃ τὸ βάρος τοῦ κατωφλίου, τῆς ὑπερκειμένης τούτου παραστάδος καὶ τοῦ τοίχου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ διερράγη. Αἱ ρωγαὶ τοῦ σφηνοειδοῦς λίθου ἐπαναλαμβάνονται μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας εἰς τὸν ὀγκόλιθον τοῦ κατωφλίου (εἰκ. 42 παρὰ τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ παραστάδα), ἡ ἀντιστοιχία δ' αὕτη ὑποδεικνύει τὴν αἰτίαν τῆς θραύσεως τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης.

Ὁ κροκαλοπαγῆς ὀγκόλιθος τοῦ κατωφλίου, ὑποβασταζόμενος μόνον κατὰ τὰ ἄκρα, δὲν πατεῖ ἐπὶ τοῦ βράχου, ἀλλ' ἐπὶ στρώματος καθαρῶ χώματος. Κατὰ τὴν προσθίαν ὄψιν τοῦ κατωφλίου τὸ πάχος τοῦ χώματος κυμαίνεται ἀπὸ 0.12 μ. μέχρι 0.27 μ. (εἰκ. 44, σχέδ. α). Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κάτωθεν τοῦ κατωφλίου

τῆς βορείας πύλης εὐρεθέντος, τὸ χῶμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται τὸ κατώφλιον τῆς πύλης τῶν λεόντων, περιεῖχε πολὺ ὀλίγα σχετικῶς ὄστρακα¹. Τὰ μέχρι μήκους 0.75 μ. ἀπὸ τῆς προσθίας ὄψεως εὐρεθέντα ὄστρακα εἰς τὸ χῶμα τοῦτο ἀνέρχονται εἰς 24, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 7 εἶναι γραπτὰ καὶ τὰ 17 ἄγραφα. Τὰ γραπτὰ παρέχω εἰς τὴν εἰκόνα 45 ὑπ' ἀριθμὸν 3, 5, 9, 10, 12, 13, 14. Ἐκ τῶν ἀγράφων τὰ 3 ἀνήκουν εἰς μονώτους ὑψίποδας κύλικας τύπου 267, 2 εἰς πινάκια τύπου 296, 3 εἰς πρόχους, 2 εἰς χυτροειδῆ ἀγγεῖα καὶ 7 εἰς ἀκαθόριστα σχήματα. Ἐν τῶν ἀγράφων καλύπτεται ὑπὸ στιλπνοῦ μελανοῦ χρώματος (εἰκ. 45 ἀρ. 4). Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 15 τεμάχιον εἶναι ποὺς μυκηναϊκοῦ εἰδωλίου.

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ κατωφλίου ἐφάνερωσε καὶ τὴν ἀνώμαλον κοπήν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ προσθία τοῦ ὄψις (πίν. 19α). Αἱ διαστάσεις τῆς εἶναι αἱ ἐξῆς: μῆκος μέγιστον 0.30 μ., ὕψος 0.18 μ., βάθος μέγιστον 0.10 μ. Προφανῶς ἡ κοπή αὐτὴ ἐγένετο κατὰ τὴν λατόμησιν διὰ τὴν ἐνθεσιν ξύλου, χρησιμοποιηθέντος ὡς μοχλοῦ κατὰ τὴν μετακίνησιν καὶ τοποθέτησιν τοῦ ὀγκολίθου.

Κατὰ τὰ ἔτη 1958 καὶ 1959, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ T. Leslie Shear, Jr. καὶ τῆς Δίδος Νίκης Μυλωνᾶ, ἠρευνήθη καὶ ἡ πρὸ τοῦ κατωφλίου περιοχὴ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τῆς πύλης. Τάφος (B), πλάτους 1.60 μ. καὶ μήκους 2.60 μ., ἐσκάφη παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ ἐκ κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς, ἀμέσως πρὸ τοῦ λεγομένου «φυλακείου» (πίν. 20α). Ὁ βράχος εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀνεφάνη μόλις περὶ τὰ 0.40 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ παρουσιάζει κλίσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰ βορειοδυτικά, πρὸς τὸ κατώφλιον τῆς πύλης δηλαδή, ὅπου εὐρέθη εἰς βάθος 0.85 μ., ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς Δυσμᾶς. Τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ ἐπίχωσις ἢ ἀμέσως πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ κατωφλίου. Τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα τῆς ἐπιχώσεως ἐκείνης εἶχε πάχος περὶ τὰ 0.05 μ. Ὑπ' αὐτὸ ἀπεκαλύφθη στρώμα χρώματος μεμειγμένου μετὰ μικρῶν χαλίκων καλῶς πεπιεσμένου μέσου πάχους 0.10 μ. Τὸ στρώμα τοῦτο περιεῖχεν ὄχι μόνον ὄστρακα ἀλλὰ καὶ λατύπην ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων ἀκόμη δὲ καὶ μικρὰ ἀποκόμματα τοῦ ἰδίου λίθου, προελθόντα ἀπὸ τὰ «δαγκώματα» πρίονος. Τὰ «δαγκώματα» αὐτὰ κατὰ κανόνα εἶναι τεμάχια χαλίκων ἀνηκόντων ἀρχικῶς εἰς ἀμυγδαλίτας λίθους, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν προιονισμένην ὄψιν κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν των. Προφανῶς ἡ λατύπη καὶ τὰ «δαγκώματα» εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας τῶν λίθων τῶν παρασιτάδων, τῆς γενομένης προτοῦ αἱ παρασιτάδες αὐταὶ τεθοῦν εἰς τὰς θέσεις των.

Τὸ τρίτον στρώμα, «γ» ἀποτελεῖται ἀπὸ κοκκινόχωμα, συμπαγὲς καὶ σκληρόν, μέσου πάχους 0.28 μ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ στρώματος τούτου ἦτο καλῶς πεπιεσμένη καὶ εἰς τμήματα ἐκαλύπτετο ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος ἀσπροχρώματος. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦ κοκκινόχρωματος ἀπεκαλύφθη πλαίσια (στρώμα τέταρτον, δ),

¹ Τὸ χῶμα προφανῶς ἦτο τόσο καθαρόν, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐσχημάτιζε στρώμα μικροῦ πάχους ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐτέθη κατώφλιον κατὰ πολὺ ὀγκώδεςτερον τοῦ κατωφλίου τῆς βορείας πύλης, τὸ ὁποῖον θὰ ὑπεβάσταζε πολὺ μεγαλύτερον βᾶρος. Πρὸς τού-

τοις τὸ κατώφλιον τῆς βορείας πύλης εἶχε τεθῆ πολὺ ὑψηλὰ ἀνωθεν τοῦ βράχου οὕτως ὥστε τὰ ξένα σώματα, τὰ ὁποῖα τὸ ὑπ' αὐτὸ χῶμα περιεῖχεν, οἱ χάλικες, τὰ ὄστρακα κλπ., δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ δημιουργήσουν ἀνώσεις.

Τὸ 1958 ἐξητάσαμεν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης χώρου. Ἡ ἐπίχωσις ἀντιστοιχεῖ πλήρως πρὸς τὴν τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας. Καὶ πάλιν ἀμέσως πρὸ τοῦ κατωφλίου εὐρέθη γέμισμα ἀργῶν λίθων, καλυπτόμενον ὑπὸ πλαίσιας. Ἐνωθεν τῆς πλαίσιας ἔχομεν τὸ στρώμα τοῦ κοκκινοχώματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ στρώμα γῆς ἀναμεικτου μετὰ χάλικας καὶ λατύπην. Εἰς τὸ στρώμα τοῦτο κατὰ τὴν γωνίαν εἶχε τεθῆ πλάξ, μεγίστου μήκους 1.20 μ. καὶ πλάτους 1.10 μ., τῆς ὁποίας τὸ ἐν ἄκρον εἰσχωρεῖ ὑπὸ τὸν κατώτατον δόμον τοῦ κροκαλοπαγοῦς δυτικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, τὸ ἕτερον ὑπὸ τὴν παραστάδα, ἡ ὁποία ἐξέχει κατὰ τι τοῦ κατωφλίου. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ὁ ὀγκόλιθος τοῦ κατωφλίου ἔχει ἀποκοπῆ καὶ τὸ σχηματισθὲν κενὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς παραστάδος εἶχε πληρωθῆ χώματος. Πότε τοῦτο ἐγένετο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῆ¹. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ κατωφλίου, μεταξὺ τῶν δύο τάφρων, τὰς ὁποίας ἠνοιξαμεν, ἀφέθη χώρος ἄσκαπτος, πλάτους 0.55 μ., διὰ μελλοντικὴν ἔρευναν.

Ἡ τάφος τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας συνεχίσθη πρὸς Νότον καθ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ δυτικοῦ ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων τοίχου τῆς αὐλῆς. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τμήματος τούτου, μήκους 3 μ. καὶ πλάτους 1.70 μ., εὐρέθη εὐτυχῶς ἀδιατάρακτος, κάτωθεν τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος βεβαίως. Ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα εὐρέθη ἡ στερεὰ ἐπιφάνεια τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ δρόμου καὶ τὸ ὑπόστρωμά του ἐκ καλῶς πεπατημένου χώματος περιέχοντος μικροὺς χάλικας, χονδροκόκκον ἄμμο, ὄστρακα, λατύπην καὶ «δαγκώματα» πρίονος ἀπὸ κροκαλοπαγεῖς λίθους. Τὸ μέσον πάχος τοῦ στρώματος ἀνήρχετο εἰς 0.15 μ. Κάτωθεν τοῦ στρώματος τούτου εὐρέθη γέμισμα λίθων ἀργῶν, τὸ ὁποῖον φθάνει μέχρι τοῦ βράχου. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ γεμίματος καλύπτεται ἀπὸ λεπτὸν στρώμα (0.03 - 0.04 μ.) καλῶς πεπιεσμένου χώματος, περιέχοντος ἀσπρόχωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλει τὴν ὑποκιρτήν τινος χροιάν του. Εἰς διάφορα τμήματα ἢ ἐπιφάνεια τοῦ γεμίματος καλύπτεται ὑπὸ στρώματος ἀσπροχώματος καὶ τὸ στρώμα τοῦτο εἶναι εἰς τὸ ὕψος τῆς κάτω γραμμῆς τοῦ κατωτάτου δόμου τοῦ ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων δυτικοῦ τοίχου. Οἱ ὀγκόλιθοι τοῦ κατωτάτου αὐτοῦ δόμου πατοῦν, ὡς εἰς βάσιν, εἰς τὸ στρώμα τοῦ ἀσπροχώματος (πίν. 20β) καὶ εἰς τὸ ὑπ' αὐτὸ γέμισμα ἐκ λίθων. Τὸ γέμισμα τοῦτο προχωρεῖ πρὸς Δυσμὰς κάτωθεν καὶ πέραν τοῦ ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων τοίχου διὰ νὰ σχηματίσῃ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου τοῦ κλιμακοστασίου. Τὸ δάπεδον ἐκεῖνο ἐσχηματίσθη, ὡς καὶ τὸ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς, μετὰ χῶμα καλῶς πεπιεσμένον, τὸ ὁποῖον περιέχει λατύπην καὶ «δαγκώματα» πρίονος κροκαλοπαγῶν λίθων, ἀποτελεῖ δὲ συνέχειαν τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς τοῦ μεταξὺ τῶν πλαγίων ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων τοίχων. Καθίσταται οὕτω φανερὸν ὅτι αἱ παραστάδες τῆς πύλης, καὶ αὐτὴ ἡ πύλη, ἢ αὐλὴ καὶ τὸ δάπεδόν της, ὡς καὶ τὸ δάπεδον τοῦ κλιμακοστασίου μετὰ τοῦ ὑποστρώματός του, εἶναι σύγχρονα κατασκευάσματα.

Τὰ στάδια ἐργασίας, τὰ ὁποῖα ἠκολούθησαν τὸ ἐν τὸ ἄλλο, διαγράφονται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ διασωθέντα λείψανα. Καὶ πρῶτον ἐτέθη εἰς τὴν θέσιν του τὸ

¹ Βεβαίως ἐστερεώσαμεν τὴν γωνίαν αὐτὴν τῆς παραστάδος.

μέσου πάχους 0.12 μ., ή όποία έκάλυπτε λίθους ριχτούς (στρώμα πέμπτου μέσου πάχους 0.30 μ.), τεθειμένους άμέσως πρὸ τοῦ κατωφλίου καί διήκοντας μέχρι τοῦ βράχου (πίν. 19 β). Τά στάδια τῆς πρὸ τοῦ κατωφλίου έργασίας εἶναι προφανή. Ἀρχικῶς, πρὸ τοῦ κατωφλίου καί μέχρις 1.20 μ. ἀπ' αὐτοῦ έθεσαν πυκνῶς λίθους με δλίγον χῶμα. Τούς λίθους αὐτούς έκάλυψαν με παχὺ στρώμα πλαίσιας, τὸ όποῖον έφθανε καί μέχρι τοῦ κατωφλίου (ίχνη του εἰς τὸ κατώφλιον φαίνονται εἰς τὸν πίνακα 19β), τὸ στρώμα δὲ τοῦτο έσφράγιζε τὸ γέμισμα τῶν λίθων καί τὸ κάτω τμήμα τοῦ κατωφλίου καί τὰ άπεμόνωνεν ἀπὸ τὴν ύγρασίαν καί τὰ ύδατα, τὰ όποία θά εἰσέδουν εκ τῆς κατωφερείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προεφυλάττετο καί τὸ κάτωθεν τοῦ κατωφλίου χῶμα, διότι καί έδῶ, ὡς φαίνεται καί εἰς τὸν πίνακα 19 β, τὸ κατώφλιον δὲν έπάτει εἰς τὸν βράχον, ἀλλ' εἰς καθαρόν χῶμα. Ἐπὶ τῆς πλαίσιας έτέθη παχὺ καί σκληρὸν στρώμα κοκκινόχωματος καί έπέεσθη με προσοχήν. Τὸ κοκκινόχωμα αὐτό, ὡς γνωστόν, σκληρύνεται με τὴν παρέλευσιν χρόνου καί σχηματίζει στερεὰν βάσιν δι' έπίστρομα δρόμου. Τοῦτο έσχηματίσθη με καλῶς πεπιεσμένον χῶμα, περιέχον μικροὺς χάλικας, χονδροκόκκον ἄμμον καί λατύπην κροκαλοπαγοῦς λίθου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κατώφλιον καί τὸ κάτωθεν αὐτοῦ χῶμα έπροστατεύθησαν καί έδημιουργήθη ή άρχή τοῦ δρόμου ἀπὸ τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης.

Ἡ παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς έσωτερικῆς αὐλῆς πλάξ, ή άμέσως κάτωθεν τοῦ λεγομένου «φυλακείου» (πίν. 19 β, π καί 20 α, π), κατέχει τὴν θέσιν τοῦ εκ χώματος, χαλίκων καί λατύπης δευτέρου στρώματος καί πατεῖ εἰς κοκκινόχωμα. Φαίνεται ὅτι εἶναι εἰς τὴν άρχικὴν τῆς θέσιν καί τὰ ίχνη τοῦ πρίονος, τὰ όποία παρουσιάζουν αἱ πλευραὶ τῆς (πίν. 19 β), άποδεικνύουν ὅτι άνάγεται εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἡ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κλίσις, τὴν όποίαν έχει ή άνω τῆς έπιφάνεια (πίν. 20α) μᾶς δίδει τὴν κλίσιν τοῦ δρόμου, ὁ όποῖος ήρχιζεν ἀπὸ τοῦ κατωφλίου καί δια τῆς αὐλῆς έφερε πρὸς τὴν έπικλινῆ άνάβασιν (Ramp). Ἐάν ή πλάξ αὐτὴ ήτο μόνη ή έάν παρὰ τὸν κροκαλοπαγῆ πλάγιον τοῖχον άρχικῶς ύπῆρχε σειρὰ πλακῶν, τῆς όποίας άπετέλει τὸ τέρμα, δὲν δύναται νὰ εξακριβωθῆ σήμερον. Κατὰ τὸ υπόδειγμα τῆς σειρᾶς τῶν πλακῶν εἰς τὴν έσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου τοῦ Κύκλου Α εἶναι δυνατόν νὰ θέσωμεν καί κατὰ μήκος τοῦ πλάγιου τοίχου μίαν καί μόνην σειρὰν πλακῶν. Ἡ αὐλὴ καθ' ὅλον τῆς τὸ υπόλοιπον πλάτος εἶχεν έπιφάνειαν καλυπτομένην ὑπὸ στρώματος καλῶς πεπιεσμένου χώματος καί δὲν ήτο λιθόστρωτος.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ιδιαιτέρως τὸ μεταξὺ τοῦ κατωφλίου καί τοῦ βράχου κενόν, τὸ όποῖον φαίνεται εἰς τὸν πίνακα 19β. Τοῦτο άρχικῶς έπληροῦτο καθαροῦ χώματος.

Ὁ βράχος πέραν τοῦ δευτέρου μέτρου ἀπὸ τοῦ κατωφλίου μέχρι τοῦ τετάρτου μέτρου ὑψοῦται τόσον, ὥστε έλάχιστον γέμισμα έχρειάζετο διὰ νὰ πληρωθῆ ὁ χῶρος καί νὰ φθάσῃ εἰς τὸ έπίπεδον τοῦ δρόμου. Ἡ έπίχωσις του περιείχεν 9 ἄγραφα ὄστρακα μικρῶν διαστάσεων. Ἀπὸ τοῦ τετάρτου μέτρου μέχρι τοῦ ὑπονόμου «υ» (πίν. 20α), 5 μ. μήκους ἀπὸ τῆς πύλης, ή έπίχωσις εἶχε διαταραχθῆ ὑπὸ προγενεστέρως σκαφῆς.

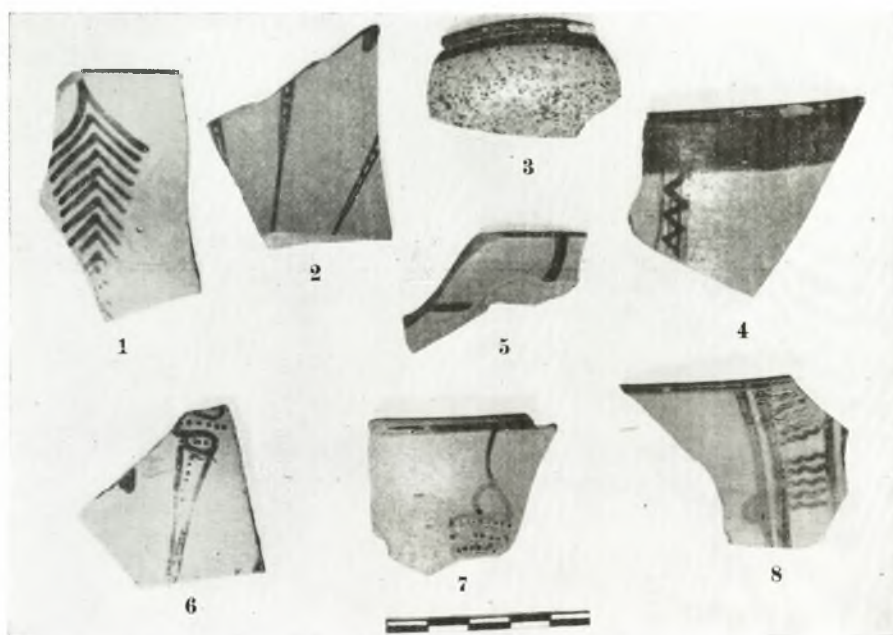
κατώφλιον τῆς πύλης, ἐπὶ καθαροῦ χρώματος, καὶ τὰ ἄκρα του ὑπεστηρίχθησαν με λίθους. Κατόπιν ὁ πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς του ὄψεως χώρος ἐπληρώθη λίθων καὶ

Εἰκ. 47. Εἰδώλια καὶ γραπτὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ ἐπιστρώματος τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς.

τὸ γέμισμα καὶ ἡ ὄψις τοῦ κατωφλίου ἐσφραγίσθησαν με παχὺ στρώμα πλαίσις. Εἶτα ἐκτίσθη ἡ ἐκατέρωθεν τοῦ κατωφλίου θεμελίωσις τῶν δόμων τοῦ διατειχίσματος τῆς πύλης, ἴσως δὲ καὶ οἱ κατώτατοι δύο ἢ τρεῖς δόμοι τοῦ τοίχου ἐκείνου. Τὸ στρώμα τῆς πλαίσις ἐκαλύφθη ὑπὸ κοκκινοχρώματος καὶ λεπτοῦ ἐπιπέδου

ἀσπροχώματος καὶ ὑπὸ τοῦ χωματίνου ὑποστρώματος τῆς τελικῆς ἐπιφανείας τῆς αὐλῆς. Οἱ ὀγκόλιθοι τῶν παραστάδων τῶν λοιπῶν δόμων καὶ τοῦ ἀνωφλίου ἐτέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἡ τελικὴ ἐπεξεργασία των διὰ σφύρας καὶ πρίονος ἐγένετο παρὰ τὸ ἰδρυθὲν κατώφλιον. Τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας ἐκείνης προελθόντα ἀποκόμματα, ἡ λατύπη καὶ τὰ «δαγκώματα», ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐπιστρώματος τῆς αὐλῆς, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη μὲ καλῶς πεπεσμένον χῶμα ἀνάμεικτον μὲ χονδρόκοκκον ἄμμον καὶ μικροὺς γάλικας. Τὸ γέμισμα τῆς αὐλῆς καὶ τὸ δάπεδόν της προεξετάθη καὶ πέραν τοῦ κλιμακοστασίου πρὸς Δυσμᾶς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τέλος ἰδρύθησαν καὶ οἱ ἐκ κροκαλοπα-

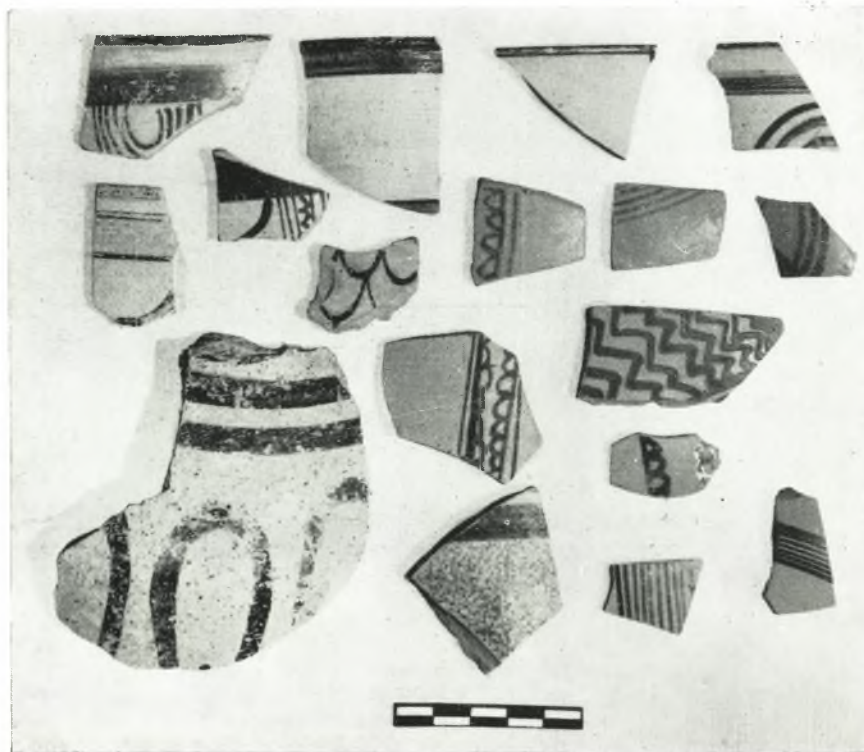
Εἰκ. 48. Ὀστρακα 1, 2, 6, 7, 8 ἐκ τοῦ χώματος τοῦ κατώφλιου τῆς πύλης τῶν λεόντων
3, 4, 5 ἐκ τοῦ γέμισματος τῶν λίθων τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς.

γῶν λίθων τοῖχοι, οἱ ὀρίζοντες τὴν αὐλὴν κατὰ τὰ πλάγια καὶ τὸ κλιμακοστάσιον.

Ἐκτὸς τῶν χαλίκων, τοῦ ἀσπροχώματος καὶ τῆς πλαίσιαις ἡ ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς ἀπέδωσε καὶ ὄστρακα μυκηναϊκά, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχουν τὰ χρονικὰ ὄρια τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Ἐκ τοῦ δευτέρου στρώματος, τοῦ περιέχοντος τὴν λατύπην καὶ τὰ «δαγκώματα» τῶν πριόνων, προέρχονται τὰ γραπτὰ ὄστρακα καὶ τὰ τμήματα τῶν εἰδωλίων τῆς εἰκόνας 47. Τὸ πρῶτον εἰς τὴν σειρὰν εἰδώλιον τῆς εἰκόνας 47 εἶναι μικροσκοπικόν, ἀνήκει εἰς τὸν γυναικεῖον τύπον Φ καὶ ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται ὑπὸ παραλλήλων γραμμῶν, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν κεντρικὴν κάθετον σχηματίζουν ψαρακάνθην. Τὸ δεύτερον γυναικεῖον εἶδώλιον παρουσιάζει περισσότερον ἐνδιαφέρον. Εἶναι κατασκευασμένον ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ καὶ ἡ κατεργασία του εἶναι περισσότερον τοῦ συνήθους ἐπιμελεημένη. Οἱ ὄμοι καὶ οἱ βραχίονες εἶναι καλῶς πεπλασμένοι, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τὴν ὄσφυν

τιμήμα, εἰς σχῆμα κυλίνδρου, ἐσχηματίσθη πλαστικώτερον τοῦ συνήθους. Αἱ χεῖρες φέρονται μεταξὺ τῶν μαστῶν. Ἡ ὅλη ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου καλύπτεται ἀπὸ πυκνὰς ὀφιοειδεῖς γραμμὰς γεγραμμένας μὲ λαμπερὸν καστανέρυθρον χροῶμα. Τὸ διασωθὲν ὕψος τοῦ εἰδωλίου ἀνέρχεται εἰς 0.047 μ., τὸ μέγιστον πλάτος του εἰς 0.039 μ. καὶ ἡ περιμέτρος του κατὰ τὴν ὁσφὺν εἶναι 0.076 μ. Τὸ ὕψος τοῦ πρώτου εἰδωλίου εἶναι 0.028 μ.

Ἐκ τοῦ γεμίματος τῶν λίθων προέρχονται τὰ ὄστρακα τῶν εἰκόνων 48, ἀρ. 3-5, καὶ 49. Πλὴν τῶν γραπτῶν εὐρέθησαν καὶ 173 ὄστρακα ἄγραφα, ἀνήκοντα εἰς τὰ γνω-

Εἰκ. 49. Ὅστρακα ἐκ τῶν λίθων τοῦ γεμίματος τῆς ἐσωτερικῆς ἀλλῆς.

στὰ σχήματα τῶν ὑψιπόδων μονώτων καὶ διώτων κυλίκων τύπων 267, 274, εἰς πινάκια μὲ δύο λαβὰς ὑπὸ τὸ χεῖλος τύπου 296, εἰς κυάθους τύπου 227 καὶ ποτήρια τύπου 226, εἰς πρόχους τύπου 69, ὑδρίας τύπου 129 καὶ εἰς χονδροειδῆ χυτροειδῆ ἀγγεῖα.

Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ κατωφλίου ἀπέδειξε καὶ πάλιν ὅτι τὸ κατώφλιον ὑπεβαστάζετο κατὰ τὰ δύο του ἄκρα καὶ ὅτι τὸ μεγαλύτερον, σχεδὸν τὸ ὅλον, μέρος τοῦ μήκους του ἐπικάθηται ἐπὶ στρώματος χώματος. Ἡ ἀφαίρεσις μέρους τοῦ χώματος τούτου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα (πίν. 19β) ἀπέδειξεν, ὅτι τοῦτο εἶναι πολὺ καθαρὸν καὶ περιέχει ὀλίγα καὶ μικρὰ ὄστρακα. Οἱ λίθοι καὶ ἡ ἐπισφραγίσασα αὐτοὺς πλαισία ἀπεμόνωσε τελείως τὸ ὑπὸ τὸ κατώφλιον χῶμα καὶ δὲν ἐπέτρεψεν εἰς ἄλλα ξένα ὄστρακα καὶ ἀντικείμενα νὰ διεισδύσουν εἰς αὐτό. Τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀνέρχονται εἰς 14, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πέντε ἦσαν γραπτὰ (εἰκ. 48, ἀρ. 1, 2, 6, 7, 8). Τὰ ἄγραφα ἀνήκουν εἰς τὴν ἀπεστρογγυλευμένην

πλευρὰν διώτων ὑψιπόδων κυλίκων, (3), εἰς πινάκια μὲ δύο λαβὰς τύπου 296, (2), εἰς πρόχους προφανῶς τύπου 69, (2), καὶ εἰς ἀβέβαια σχήματα (2).

Τὰ ὀλίγα ὄστρακα τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ ὑπὸ τὸ κατώφλιον χῶμα ἔρχονται εἰς καταφανῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πολυαριθμότερα ὄστρακα τὰ εὐρεθέντα ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς βορείας πύλης. Τοῦτο ἴσως ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ ὅτι τὸ χῶμα τῆς

Εἰκ. 50. Ὁ ἀναλημματικός τοῖχος ὑπ' ἀριθμὸν 9.

βορείας πύλης εἶχε μεγαλύτερον πάχος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν προσοχὴν, τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσαν οἱ μυκηναῖοι κτίσται εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς πύλης τῶν λεόντων. Ἡ προσοχὴ αὕτη ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν προσπάθειάν των νὰ ἀπομονώσουν τὴν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς αὐτῆς ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ κατώφλιου καὶ νὰ προφυλάξουν τὸν ὀγκόλιθόν του ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔγινε διὰ τὸ κατώφλιον τῆς βορείας πύλης. Πρὸς τούτοις ἡ ἰδιαιτέρα φροντίς ὀφείλετο ἴσως καὶ εἰς τὴν σαφῆ κατανόησιν ὑπὸ τῶν κτιστῶν τοῦ βάρους, τὸ ὁποῖον τὸ κατώφλιον τῆς πύλης τῶν λεόντων εἶχε νὰ βασιτάσῃ. Καὶ εἰς τὰς δύο ὁμῶς περιπτώσεις, καὶ εἰς τὴν πύλην τῶν λεόντων καὶ εἰς τὴν βορείαν πύλην, ὁ ὀγκόλιθος τοῦ κατώφλιου ἐτοποθετήθη καὶ ὑπεστηρίχθη κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον.

Εἰς τὴν περὶ τῆς βορείας πύλης μελέτην μου¹ ἐξετάζω τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλον τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς τοποθετήσεως καὶ εἰς τὰ ἐκεῖ σχετικῶς λεχθέντα παραπέμπω τοὺς ἀναγνώστας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ παρακολουθήσουν λεπτομερέστερον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο θέμα.

Ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν τῆς πύλης ἀρχίζει δρόμος, ὁ ὅποιος φέρει πρὸς τὴν ἐπικλινῆ ἄνοδον (πρὸς τὸ Ramp). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ δρόμου ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ κυκλωπέου τοίχου, ὁ ὅποιος εἰς τὸ σχέδιον τοῦ WACE φέρει τὸν ἀριθμὸν 9 (εἰκ. 50 καὶ 51). Ὁ τοῖχος οὗτος παρέσχε πράγματα εἰς τοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς,

Εἰκ. 51. Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τοίχου 9 καὶ ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς (α). β, ὁ ὑπὸ τὸν τοῖχον 9 ὑπόνομος πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς του.

διότι, ἐκ παρερμηνείας τῶν ὄσων γράφει ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ διὰ τὸ δυτικὸν κυκλώπειον τεῖχος, ὑπετέθη ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐστήριξε τὰ περὶ ἑνὸς ἀρχικοῦ περιβόλου συμπεράσματά του². Μέρος τοῦ τοίχου ἀνεστηλώθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἄν καὶ δὲν ἀναφέρεται τι περὶ τῆς ἀναστηλώσεως αὐτῆς εἰς τὰ ὅσα ἐδημοσιεύθησαν διὰ τὰς Μυκήνας, ἐν τούτοις ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ ὁ χρόνος τῆς ἀναστηλώσεως. Φαίνεται ὅτι τμημὰ του ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ SCHLIEMANN κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1876. Εἰς τὸ περὶ Μυκηνῶν βιβλίον του, εἰς τὸ κεφάλαιον IV, ὑπὸ ἡμερομηνίαν Σεπτεμβρίου 9, 1876, γράφει³: «In the trench close to the Lion Gate I have been obliged to stop the work for a time, the Ar-

1 Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον τ. Α', σ. 213-227.

2 Ὅρα τὸ πρῶτον μέρος τῆς περὶ τῆς ἀκροπόλεως

τῶν Μυκηνῶν μελέτης εἰς ΑΕ 1958, σ. 186.

3 SCHLIEMANN, Mycenae, London 1878, σ. 87.

chaeological Society of Athens having promised to send an engineer to repair the Cyclopean wall above and beside the gate, and to fasten the sculpture of the two lions with cramp-iron». Εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Σεπτεμβρίου 1876 κεφάλαιον V, παραπονεῖται ὅτι «The Archaeological Society has not as yet sent an engineer.... to repair the Cyclopean Work»¹. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἐγένετο, ἀφ' οὗ ὁ SCHLIEMANN ἐτεράτισε τὴν ἀνασκαφὴν του. Καὶ ὁ ΔΡΟΣΙΝΟΣ καὶ ὁ ΣΤΕΦΦΕΝ σημειώνουν τὸν τοῖχον ὑπ' ἀριθμὸν 9 εἰς ὄλον αὐτοῦ τὸ μῆκος. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἐνίσχυσις καὶ ἡ ἀναστήλωσις του ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ΣΤΑΜΑΤΑΚΗ καὶ βεβαίως ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἐγνώριζε τὴν ἐργασίαν ταύτην.

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς μας ἐξηκριβώθη ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ τοίχου 9 ὑποβασταζομένη ἐπίχωσις εἰς πλάτος 1 μ. ἀπ' αὐτοῦ καὶ μέχρι βάθους 1.50 μ. ἦτο τεταραγμένη. Αὐτὸ ὑποδεικνύει τὰ ὄρια τῆς ἀναστηλωτικῆς ἐργασίας καὶ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ τέσσαρες ἀνώτατοι δόμοι τοῦ τοίχου 9 εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ 1877-1881. Τὸ πρὸς Βορρᾶν ἄκρον τοῦ τοίχου ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἐκ κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων ἀνατολικοῦ τοίχου «α» τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς, πρὸς τὸν ὅποιον ἔχει διάφορον κατεύθυνσιν (εἰκ. 50 καὶ 51). Ἡ σχέσις τῶν δύο τοίχων γίνεται καταφανῆς ἀπὸ τὰς παρεχομένας φωτογραφίας. Ὁ τοῖχος 9 δὲν δένει μὲ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς αὐλῆς, προφανῶς εἶναι ἀναλημματικὸς καὶ συγκρατεῖ ἄνδηρον, νῦν ὑψούμενον 3.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς αὐλῆς. Τοῦτο ἀποκαλοῦμεν ἀνατολικὸν ἄνδηρον. Σχηματίζεται μεταξὺ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τοῦ βράχου, ὁ ὅποιος ὑψοῦται περὶ τὰ 4 μ. πρὸς Ἀνατολὰς (πίν. 21α). Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀνδῆρου ὁ βράχος ὑψοῦται σχεδὸν ἀποτόμως περὶ τὰ 1.10 μ., δημιουργῶν πλατεῖαν ἐπιφάνειαν ὁμοιάζουσαν πρὸς ἐξέδραν. Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνδῆρου ἐπὶ τοῦ βράχου ἴστανται τὰ κυκλώπεια θεμέλια τοῦ νεωτέρου μυκηναϊκοῦ κτίσματος, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψεν ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ (παρένθ. πίν. Α).

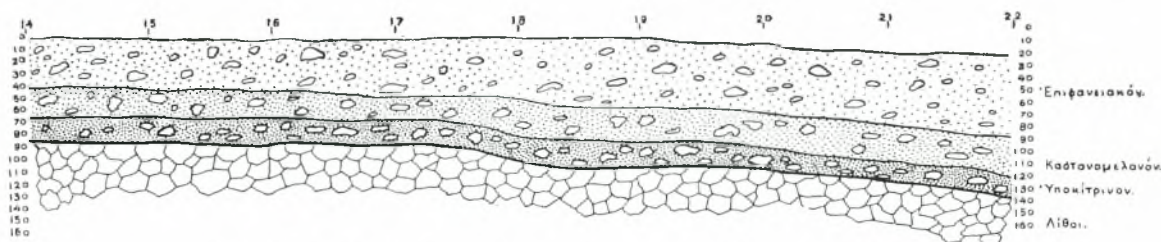
Ὅπως ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ ἐπίχωσις τοῦ ἀνδῆρου εὐρέθῃ τεταραγμένη εἰς μέσον πλάτος 1 μ. ἀπὸ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ εἰς βάθος 1.50 μ. Ἡ λοιπὴ ἔκτασις, κάτωθεν τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος, εὐρέθῃ ἀδιατάρακτος. Εἰς τὴν τεταραγμένην ἐπίχωσιν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ βόρειον ἄκρον, εὐρέθησαν λίθοι μικροὶ καὶ μεγάλοι, οἱ ὅποιοι εἶχον ταξιθετηθῆ ἴσως ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ, ὅτε ἀνέσκαπτε τὰ μυκηναϊκὰ οἰκήματα, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψε πρὸς τὰ Βορειοανατολικά τῆς πύλης τῶν λεόντων. Τὸ νότιον ἄκρον τῆς περιοχῆς ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ἄκρου τῆς τάφρου τοῦ SCHLIEMANN, ἡ ὅποια κατέστρεψεν ἴσως τὸ τέρμα ἢ καὶ τὴν ἀνάβασιν πρὸς τὸ ἄνδηρον, ἔτι δὲ ἡ ὄψις τῆς τομῆς, ἡ ὅποια ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῆς τάφρου ἐκείνης, διαταράχθη εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ὅτε μετεμορφώθη εἰς ἀνάβασιν πρὸς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Βορρᾶν περιοχὴν.

Ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπίχωσις εἶχε βάθος 0.25 - 0.40 μ. Κάτωθεν τῶν 0.40 μ. ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ μαλακοῦ χώματος, καστανομελανοῦ τὴν χροιάν, τὸ ὅποιον περιεῖχεν ὀλίγους λίθους καὶ ὄστρακα, ἅπαντα μυκηναϊκά. Κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ σχεδὸν τοῦ ἀνδῆρου ἡ ἐπίχωσις ἀπὸ μέσου βάθους 0.65 μ. ἀπετελεῖτο ἐκ καλῶς πεπατημένου ὑπο-

¹ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 121.

κιτρινού χρώματος, μειγμένου μετά χονδροκόκκου άμμου και άσπροχώματος, τὸ ὁποῖον περιείχεν ἐλάχιστα μυκηναϊκὰ ὄστρακα. Τὸ πάχος τοῦ στρώματος αὐτοῦ ἐκυμαίνεται ἀπὸ 0.10-0.25 μ. Κάτωθεν τοῦ ὑποκιτρινοῦ χρώματος, ἀπὸ βάθους 0.75 - 0.95 μ., εὐρέθη στρώμα λίθων ἀργῶν, καθαρὸν γέμισμα, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὸ ὄλον πλάτος τοῦ ἀνδῆρου καὶ διῆκε καθ' ὄλον τὸ λοιπὸν βάθος τῆς ἐπιχώσεως μέχρι τοῦ βράχου.

Τὴν αὐτὴν ποιότητα ἐπιχώσεως εὗρομεν καὶ εἰς τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ ἀνδῆρου, καθὼς ὅμως προχωροῦμεν πρὸς Νότον, τὸ ἐκ λίθων γέμισμα εὐρίσκεται εἰς βαθυτέραν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας γραμμὴν. Οὕτω, π. χ., εἰς τὴν περιοχὴν τὴν ὁποῖαν εἰς τὸ ἡμερολόγιον ἀπεκαλέσαμεν π - τ, 15 - 18 μ. ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ ἰσοδόμου διατειχίσματος τῆς πύλης τῶν λεόντων, ἢ ἐκ καστανομελανοῦ χρώματος ἐπίχωσης πρὸς τὸ τέλος τῆς περιοχῆς διῆκε μέχρι βάθους 0.85 μ., ἢ ὑποκιτρινὴ γῆ ἀπὸ 0.85 μέχρις 1.04 μ. καὶ ἀπὸ τοῦ βάθους αὐτοῦ ἤρχιζε τὸ ἐκ λίθων γέμισμα. Εἰς τὸ τελευταῖον πρὸς Νότον τμήμα τοῦ ἀνδῆρου, εἰς τὴν περιοχὴν τ - χ, ὡς

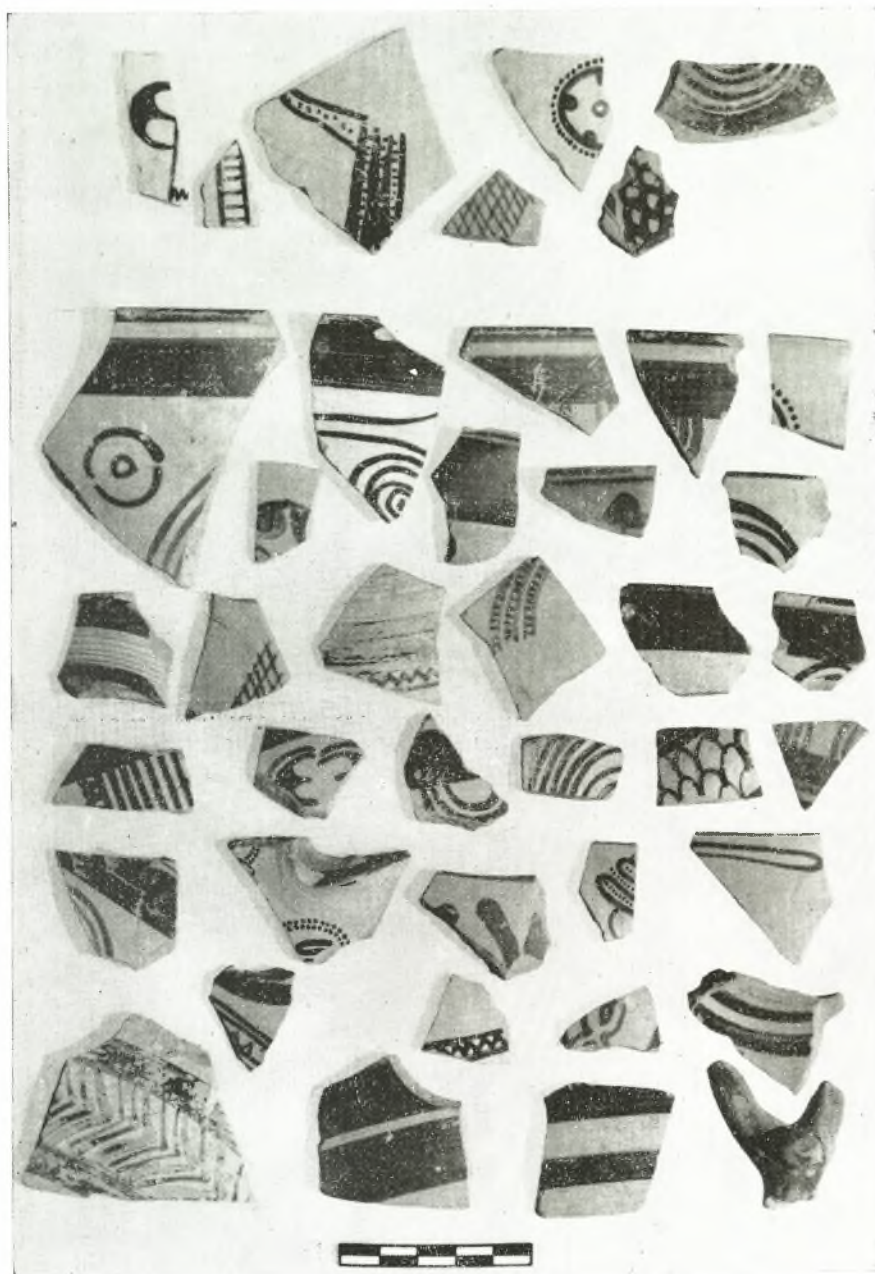
Εἰκ. 52. Τομὴ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδῆρου.

(Ἀντιγραφή Παπαηλιοπούλου σχεδίου ἡμερολ. ἀνασκαφῆς 1958)

τὴν ἀποκαλοῦμεν, ἦτοι 18 - 22 μ. ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τῆς πύλης τῶν λεόντων, ἢ ὑποκιτρινὴ πεπατημένη γῆ πρὸς τὸ τέλος τῆς περιοχῆς εὐρέθη εἰς βάθος 1.20 - 1.35 μ., κάτωθεν δὲ τοῦ βάθους αὐτοῦ ἤρχιζε τὸ ἐκ λίθων γέμισμα. Βεβαίως τὰ διάφορα βάρη, εἰς τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν τὰ στρώματα τῆς γῆς καὶ τοῦ γέμισματος, δὲν ἤλλαξαν ἀποτόμως, δημιουργοῦντα πτώσεις, ἀλλὰ βαθμηδὸν μεταβάλλοντο (εἰκ. 52). Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀνδῆρου εἶχε κλίσιν ἀνηφορικὴν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν. Ἡ κλίσις αὕτη, καθ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῆ, φαίνεται ὅτι ἀνήρχετο εἰς 0.50 - 0.60 μ. περίπου ἐπὶ ἀποστάσεως 9 μ.

Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνδῆρου εἶναι καταφανής. Πρῶτον ἰδρύθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος 9 εἰς ἀπόστασιν 4 μ. περίπου ἀπὸ τῶν βράχων. Κατόπιν ὁ μεταξὺ τοῦ τοίχου τούτου καὶ τῶν βράχων χώρος ἐπληρώθη λίθων ἀργῶν εἰς βάθος τοῦλάχιστον 2.30 μ. (πίν. 21β). Οἱ σχετικῶς μικροὶ λίθοι ἐτέθησαν ἀνωμάλως καὶ χαλαρῶς καὶ τὰ μεταξύ των κενὰ ἐπληρώθησαν μὲ χῶμα, τὸ ὁποῖον συνεχῶς ἐροῖτετο μετὰ τῶν λίθων καὶ δὲν ἀπετέλει ἴδιον ἐπ' αὐτῶν στρώμα. Ὑπεράνω τοῦ ἐκ λίθων γέμισματος ἐτέθη στρώμα χρώματος, πάχους 0.10 - 0.25 μ., εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθη χονδροκόκκος ἄμμος καὶ ἀσπρόχωμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔδωσε τὴν ὑποκιτρινὴν χροιάν, καὶ τὸ στρώμα τοῦτο καλῶς ἐπέσιθη. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑποκιτρινοῦ στρώματος ἐσχημάτισε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀνδῆρου καὶ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐπ' αὐτῆς συνεσω-

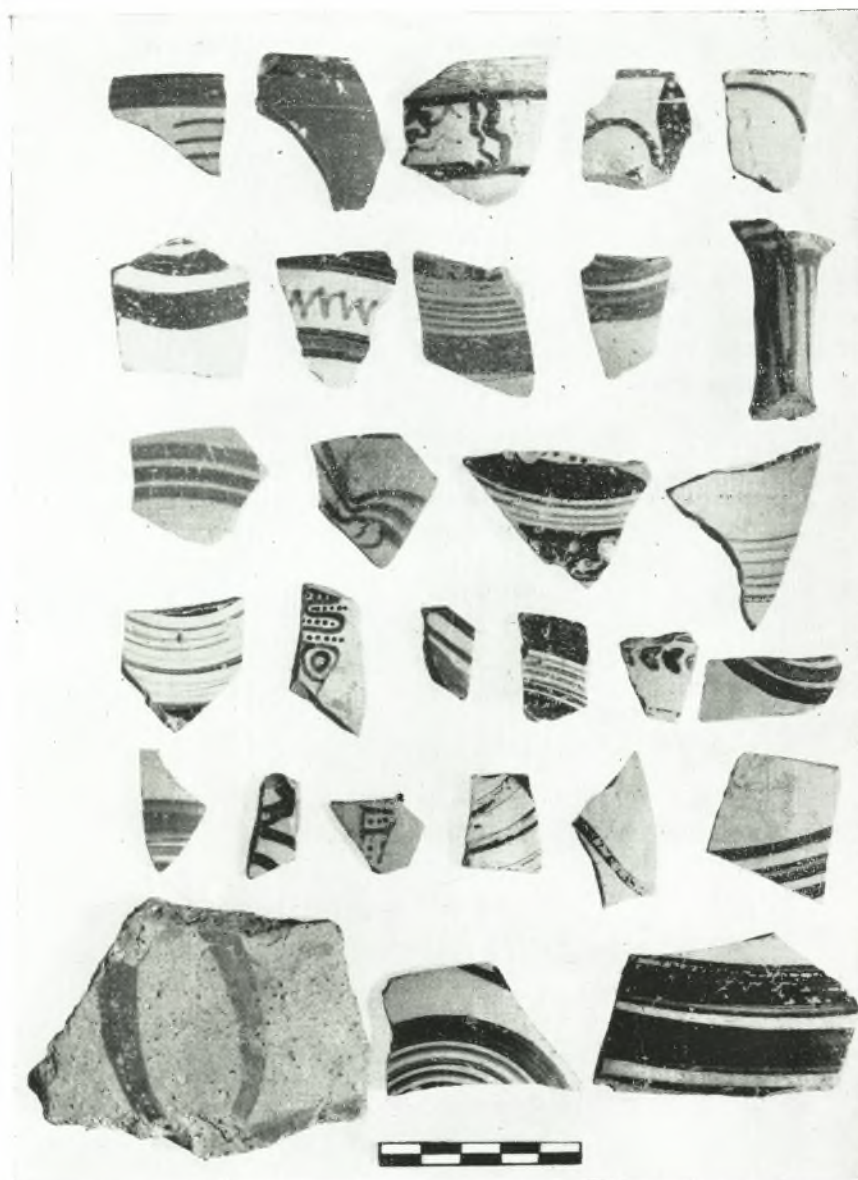
ρεύθη τὸ καστανομελανὸν χῶμα. Τὸ χῶμα τοῦτο θὰ παρεσύρθη καὶ ἀπετέθη εἰς τὸ ἄνδηρον ἀπὸ τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, διὰ τοῦτο ἦτο μαλακὸν καὶ σκοτεινοῦ χρώματος.

Εἰκ. 53. Ὅστρακα ἐκ τοῦ στρώματος τῆς κιτρινωπῆς γῆς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδῆρου.

Πότε τὸ ἄνδηρον τοῦτο κατεσκευάσθη ὑποδεικνύεται ὑπὸ τῶν ὀστράκων, τῶν εὑρεθέντων εἰς τὸ ἐκ λίθων γέμισμά του. Τὰ ὀστρακα αὐτὰ δὲν εἶναι πολλὰ καὶ διακρίνονται, ὡς συνήθως, εἰς ἄγραφα καὶ γραπτά. Ἡ ἀναλογία τῶν ἀγράφων πρὸς τὰ γραπτά εἶναι περίπου 13:1. Τὰ πρῶτα ἀνήκουν εἰς τὰ ἤδη σημειωθέντα σχή-

ματα αγγείων ήτοι εις μονώτους και διώτους ύψιποδας κύλικας τύπων 267, 274 αλλά και 4 ὄστρακα τύπου 266, εις πρόχους τύπων 146, 136, 121 και εις ύδρϊας τύπου 126, εις δίωτα πινάκια τύπων 295, 296, εις ποτήρια τύπων 225, 228, εις

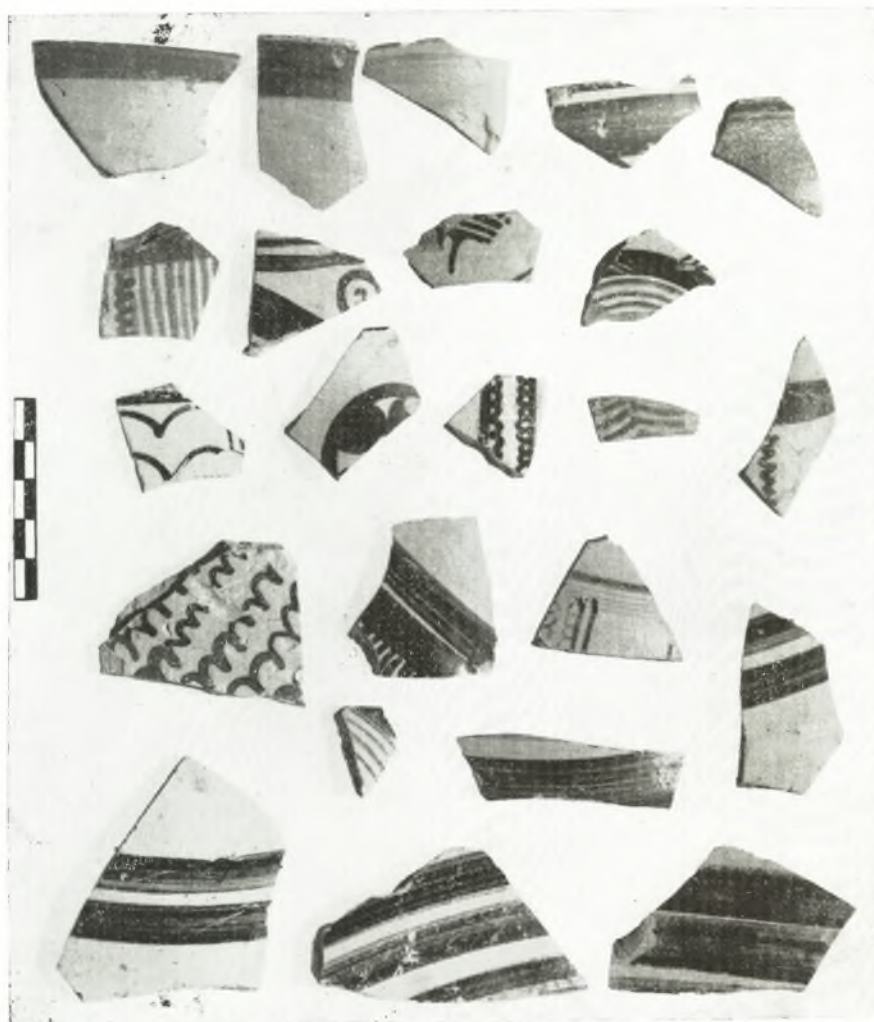
Εικ. 54. Ὀστρακα ἐκ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἐκ λίθων γεμίματος τοῦ ἀνδῆρου.

διώτους βαθεῖς σκύφους τύπου 284, εις ύψιποδα δίωτα κύπελλα τύπου 305, εις χυτροειδῆ ἀγγεῖα, εις κυάθους τύπου 232 και εις χονδροειδεῖς ὠοειδεῖς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς.

Ὅλα σχεδὸν τὰ εὑρεθέντα γραπτὰ ὄστρακα παρέχονται εις τὰς εἰκόνας 53, 54 και 55. Τὰ ὄστρακα τῆς εἰκόνας 53 εὑρέθησαν εις τὸ στρῶμα τῆς κιτρινωπῆς γῆς,

τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὸ ἐκ λίθων γέμισμα. Τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν εἰς διώτους βαθεῖς σκύφους καὶ εἰς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς. Τὸ τελευταῖον τεμάχιον πρὸς τὸ δεξιὸν κάτω ἄκρον τῆς εἰκόνης εἶναι τμήμα ζυφίου.

Τὰ ὄστρακα τῆς εἰκόνης 54 εὐρέθησαν εἰς τὸ νότιον καὶ τὰ εἰς τὴν εἰκόνα

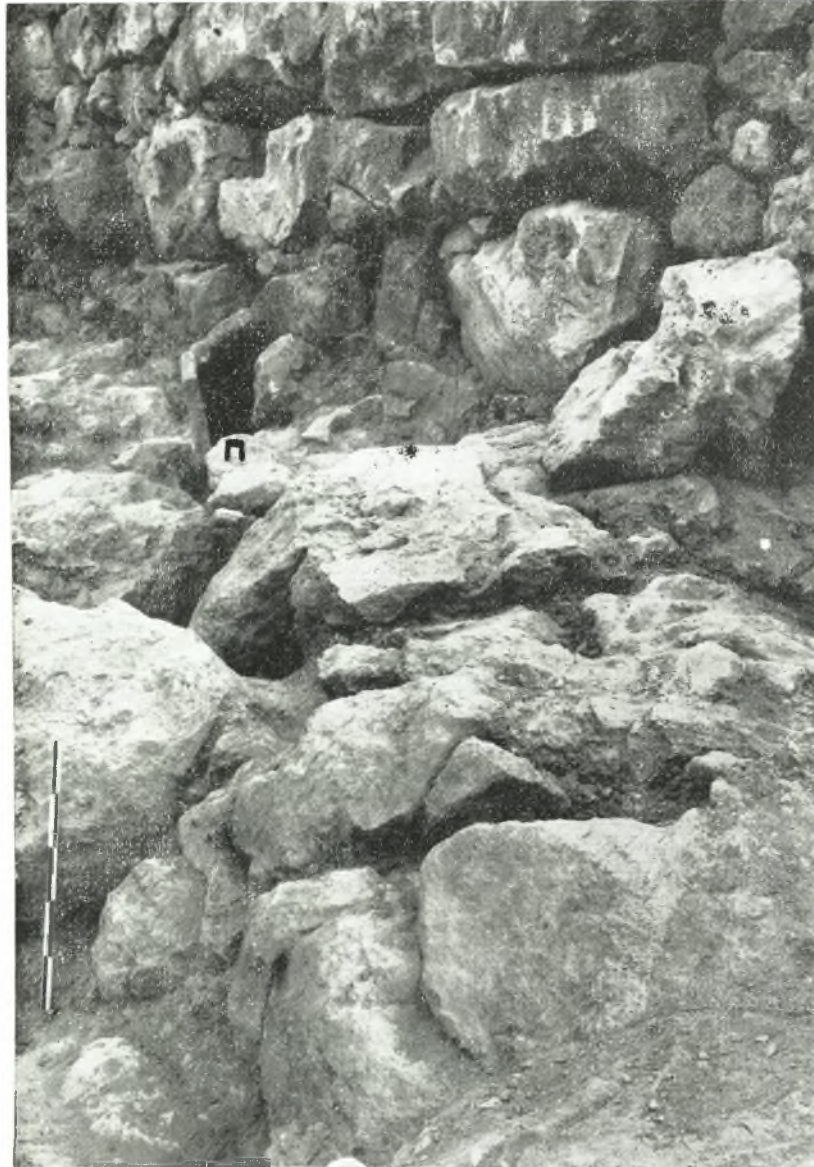
Εἰκ. 55. Ὅστρακα ἐκ τοῦ βορείου τμήματος τοῦ ἐκ λίθων γεμίματος τοῦ ἀνδῆρου.

55 εἰς τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ ἐκ λίθων γεμίματος τοῦ ἀνδῆρου. (Τὸ τελευταῖον τῆς δευτέρας σειρᾶς τῆς εἰκόνης 54 εἶναι τμήμα μυκηναϊκοῦ εἰδωλίου.)

Τὰ ὄστρακα αὐτά, καὶ ἰδίᾳ τὰ χρονολογικῶς νεώτερα τούτων, παρέχουν τὸ ὄριον κατὰ τὸ ὁποῖον ἢ μετὰ τὸ ὁποῖον ἐγένετο τὸ ἄνδηρον. Νομίζω ὅτι τὰ νεώτερα τούτων ἀνάγονται εἰς τὸ β' ἥμισυ τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς. Σημειωτέον ὅτι μεταξὺ τῶν ἀγράφων καταλέγονται καὶ 9 ὄστρακα, τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἔχει καλυφθῆ με μελανὸν χρῶμα.

Ἀκόμη ἔχομεν, πιστεύω, καὶ ἄλλα χρονολογικὰ στοιχεῖα διὰ τὸ ἄνδηρον. Περὶ

τὰ δύο μέτρα πρὸς Νότον τοῦ διασπασθέντος κυκλωπέου τείχους, βορειοανατολικῶς δηλαδή τοῦ διατειγίσματος τῆς πύλης, εὐρέθη τὸ στόμιον ὑπονόμου, ὃ ὁποῖος διέρχεται κάτωθεν τοῦ θεμελίου τοῦ μυκηναϊκοῦ κτίσματος τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ

Εἰκ. 56. Ὁ ὑπόνομος π κάτωθεν τοῦ μυκηναϊκοῦ θεμελίου τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Τσοῦντα.

Τσοῦντα (εἰκ. 56). Πρὸς Ἀνατολάς, πέραν δηλαδή τοῦ θεμελίου τοῦ κτίσματος, ὃ ὑπόνομος συνεχίζεται τοῦλάχιστον 20 μέτρα καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε προγενεστέρως ἀνασκαφῆ ὑπὸ τοῦ Τσοῦντα, διότι τὸ χῶμά του ἦτο καὶ ὀλίγον καὶ δὲν περιεῖχεν ὄστρακα. Πρὸς τούτοις καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν 20 μέτρων ὃ ὑπόνομος διέρχεται κάτωθεν δαπέδων καὶ θεμελίων ἐρευνηθέντων πρὸ πολλοῦ. Τὸ στόμιον τοῦ ὑπονόμου εὐρέθη πλήρες χωμάτων καὶ μικρῶν λίθων καὶ οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ὁ ὀχετός του εἶ-

ναι κατεσκευασμένος ἐκ πλακῶν κατακορύφως τεθειμένων καὶ ἡ στέγη του σχηματίζεται ἀπὸ πλάκας τεθειμένας ὀριζοντίως. Μεταξὺ τῶν καθέτων πλακῶν δὲν παρατηρήσαμεν ἴχνη ἀπομονωτικοῦ πηλοῦ, ὡς συνήθως ἐγένετο εἰς ὑστερωτέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους. Τὸ πλάτος τοῦ ὀχετοῦ εἶναι 0.35 μ. καὶ τὸ βάθος του 0.45 μ. Πρὸ τοῦ στομίου τοῦ ὑπονόμου, τὸ ὁποῖον διεσώθη κάτωθεν τοῦ θεμελίου τοῦ μυκηναϊκοῦ κτίσματος τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ (εἰκ. 56, π), ἐτέθη πλάξ λιθινὴ διαγωνίως σχεδὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὀροφῆς του, πέραν δ' αὐτῆς δὲν

Εἰκ. 57. Ὁ ὑπὸ τὸ θεμελίον τοῦ τοίχου Θ ὑπόνομος «υ».

κατεσκευάσθη αὐλαξ καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὑπονόμου ὕδωρ, εἰς μῆκος 1 μ., φαίνεται ὅτι διωχετεύετο, διὰ ρήγματος σχηματιζομένου μεταξὺ τῶν βράχων τῆς περιοχῆς, πρὸς τὴν ἀποτόμως κατερχομένην δυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου. Εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν δὲν εὑρέθη αὐλαξ, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ὕδωρ ἔρρεεν ἐλευθέρως ἄνωθεν αὐτῆς.

Κατ' ἀρχὰς ἐνομίσαμεν ὅτι ὁ ὑπόνομος οὗτος θὰ κατέληγεν εἰς τὸν γνωστὸν ὀχετόν, ὁ ὁποῖος, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ δευτέρου λίθου ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου τῆς ρίζης τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου Θ, διήκει καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τῆς πύλης τῶν λεόντων καὶ πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς πύλης δρόμον πρὸς τὴν ἐπικλινῆ ἀνάβασιν (πρὸς τὸ Ramp δηλαδὴ) διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸν ροῦν του κάτωθεν τῶν θεμελίων τοῦ κτίσματος τοῦ γνωστοῦ ὡς σιτοβολῶνος¹ (παρένθ. πίν. Α', εἰκ. 51, υ καὶ πίν. 20α). Παρὰ τὰς

¹ Τὸν ὑπόνομον αὐτὸν φαίνεται ὅτι ἀπεκάλυψε ὁ WACE (BSA 25, 1921-1923, σ. 62). Ἀποδεικνύεται μερικῶς ὁ SCHLIEMANN, ἐξήτασεν ὁμοίως καὶ πάλιν ὁμοίως ὅτι ὁ WACE δὲν ἠρεύνησε τὸ παρὰ τὸν ἀναλημ-

προσπαθείας μας όμως δεν ήδυνήθημεν να ανεύρωμεν ούτε καν ίχνη, τὰ ὅποια θὰ ὑπεδείκνυον τοιαύτην σχέσιν. Ἡ ἐκ νέου ἀποκάλυψις τοῦ ὑπονόμου «v», ἡ ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τῆς προσπαθείας αὐτῆς, ἀπέβη ὠφέλιμος.

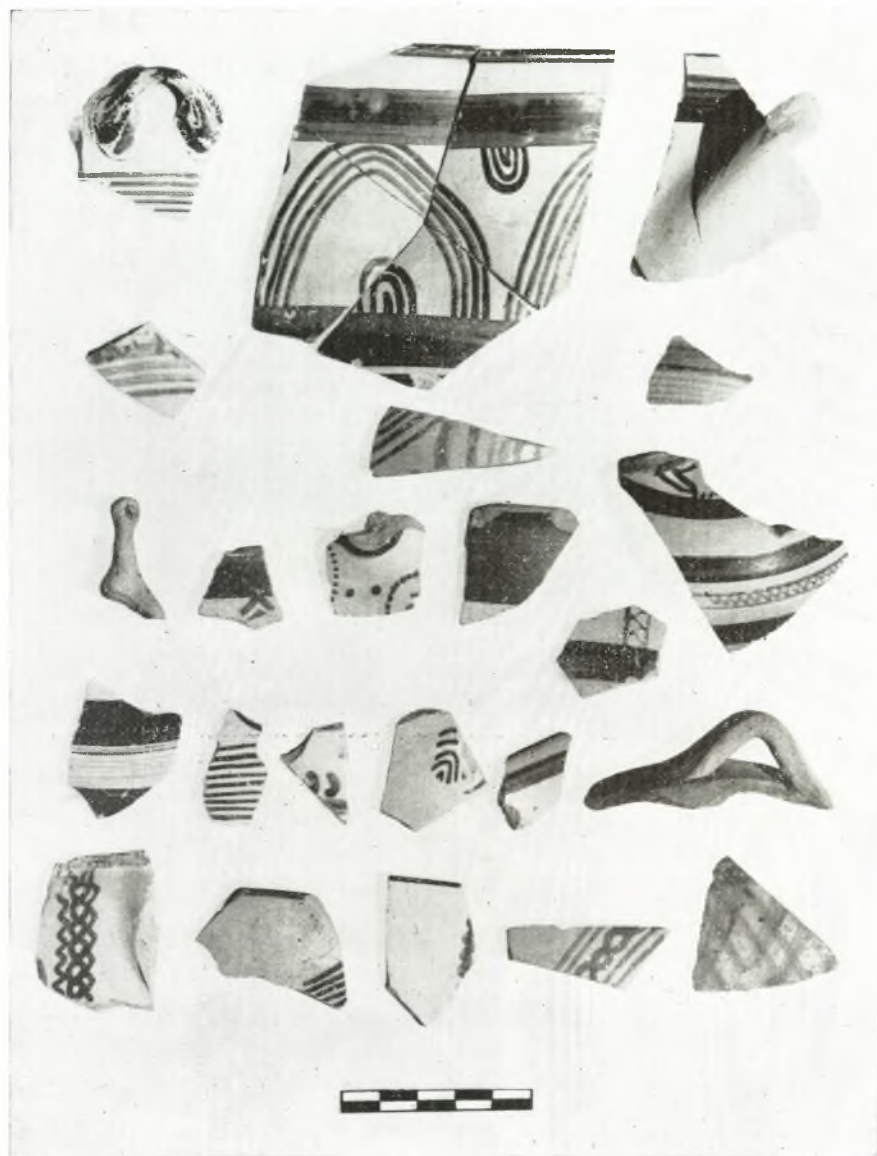
Ὡς εἶναι πρόδηλον εἰς τὰς εἰκόνας 51 καὶ 57, ἐπὶ τοῦ πεπλατυσμένου λίθου «v», ὁ ὅποιος σχηματίζει τὴν στέγην τοῦ ὑπονόμου, ἐθεμελιώθη ὁ δεύτερος ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ τοίχου 9 ὀγκόλιθος¹, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ὑπόνομος εἶναι ἀρχαιότερος τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὑποβασταζομένου ἀνδῆρου. Αἱ πλευραὶ τοῦ ὑπονόμου εἶναι κατεσκευασμέναι ἀπὸ πεπλατυσμένους λίθους τεθειμένους κατακορύφως πλησίον ἀλλήλων καὶ ἡ στέγη του ἀπὸ τῆς γραμμῆς τῆς τάφρου μας, περὶ τὸ 1 μ. πρὸς Δυσμὰς τοῦ λίθου «v», πρὸς τὸν ἀναλημματικὸν 9 καὶ κάτωθεν αὐτοῦ σχηματίζεται ἀπὸ πλάκας χονδράς, ὀριζοντίως τεθείσας ἐπὶ τῶν πλευρῶν. Ὁ μαλακὸς βράχος, εἰς τὸν ὅποιον ἀρκετὸν τμήμα τοῦ ὄχου εἶχεν ὀρυχθῆ, ἀποτελεῖ τὸ δάπεδον τοῦ ὑπονόμου καὶ ἦτο ἀρχικῶς κεκαλυμμένον μὲ ἀσπρόχωμα τὸ μέσον πλάτος τῆς αὐλάκος του εἶναι 0.45 μ. καὶ τὸ βάθος του, ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ καλύμματος μέχρι τοῦ δαπέδου, περὶ τὰ 0.50 μ. Αἱ διαστάσεις τῆς αὐλάκος ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἐπιτρέψουν εἰς μικρόσωμον ἐργάτην νὰ ἐργασθῆ ἐντὸς αὐτῆς καὶ νὰ ἐξαγάγῃ τὸ χῶμα, τὸ ὅποιον ἐπλήρου τὸ τμήμα του, τὸ ἐκτεινόμενον κάτωθεν καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου 9. Ὁ ἐργάτης οὗτος ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ὑπόνομος προχωρεῖ κατ' εὐθείαν γραμμὴν τοῦλάχιστον 1.30 μ. πέραν τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ τοίχου 9. Πέραν τοῦ μήκους τούτου ἦτο ἀδύνατον διὰ τὸν ἐργάτην νὰ συνεχίσῃ τὸν καθαρισμὸν τῆς αὐλάκος. Φαίνεται ὅμως ὅτι προχωρεῖ ἀκόμη 0.50 μ., διότι ὁ ἐργάτης κατῶρθωσε νὰ προωθήσῃ σιδηρᾶν ῥάβδον διὰ τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐλάκος μέχρι τοῦ μήκους ἐκείνου, ὅπου συνήνητησεν ἐμπόδιον, προφανῶς λίθου. Ἦτοι ὁ ὑπόνομος προχωρεῖ πρὸς Ἀνατολὰς κατ' εὐθείαν γραμμὴν, τοῦλάχιστον 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ τοίχου 9. Ἐὰν συνεχίζετο καὶ πέραν τοῦ μήκους αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῆ. Κατὰ μέσον ὄρον τὸ πλάτος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου 9 ἀνέρχεται εἰς 0.60 μ. περίπου, πέραν δὲ τοῦ πλάτους ἐκείνου καὶ μέχρι τοῦ ἀποτόμως κατερχομένου βράχου, εἰς ἀπόστασιν 4 περίπου μέτρων, ὁ χῶρος ἐπληρώθη λίθων ἀργῶν. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ ὑπόνομος προχωρεῖ καὶ κάτωθεν τοῦ γεμίματος περισσότερον τοῦ μέτρου καὶ φαίνεται ὅτι ἔπαυσε νὰ ἐκτελῆ τὸν προορισμὸν του, ὅτε ἰδρῦθη τὸ ἀνδρῶν. Ἐχρηστεύθη δέ, διότι ἡ περιοχὴ, τὴν ὁποίαν ἐξυπηρέτει, ἐπληρώθη τεχνητῶς καὶ μετεβλήθη εἰς ἀνδρῶν. Πῶς ἀπωχετεύοντο τὰ ὕδατα τῆς κλιτύος καὶ τὰ ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ ἀνδῆρου ὑπονόμου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῆ σήμερον. Οὐδεμία ἔνδειξις ὑπελείφθη δυνα-

ματικὸν τοῖχον 9 τμήμα τοῦ ὑπονόμου, διότι ἡ ἄνωθεν τῆς στέγης του ἐπιχώσις εὐρέθη ἀδιατάρακτος, αἱ καλύπτουσαι τὴν αὐλάκα πλάκες ἦσαν εἰς τὴν ἀρχικὴν τὴν θέσιν καὶ αὐτὴ ἡ αὐλαξ εὐρέθη πλήρης μαλακοῦ καὶ ἀμμόδους χύματος, πλήρης δηλαδὴ τῆς συνήθους ἀδιατάρακτου ἐπιχώσεως ὑπονόμων, καὶ ὀστράκων. Ὁ WACE πρὸς τούτους εἰς Mysenae, σ. 54, γράφει ὅτι τὸ ὑπὸ τὸ Granary τμήμα τοῦ ὑπονόμου ἔχει πλάτος κυ-

μαινόμενον μεταξὺ 0.25 καὶ 0.50 μ. καὶ βάθος μεταξὺ 0.90 καὶ 1.25 μ. καὶ ὅτι «is built of stone and the roof is in the form of an inverted V». Τὸ τμήμα, τὸ ὅποιον ἠρευνήσαμεν, ἔχει διαφόρους κατὰ τι διαστάσεις καὶ ὀριζοντίαν στέγην, σχηματισθεῖσαν διὰ πλακῶν.

1 Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πλακῶς μάλιστα παρουσιάζει σαφῆ ἴχνη κατεργασίας καὶ ὁμαλισμοῦ διὰ νὰ δημιουργηθῆ ἀσφαλῆς κοίτη διὰ τὸν ὀγκόλιθον τοῦ τοίχου 9.

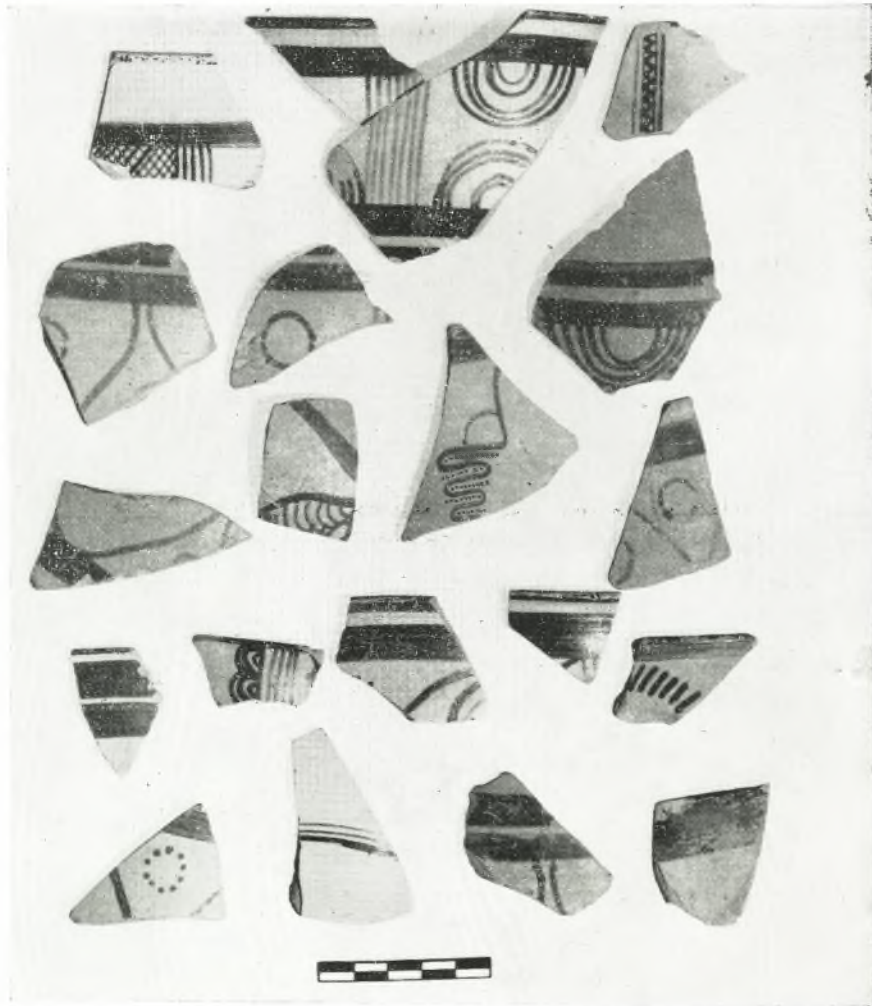
μένη νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐξακριβώσιν αὐτήν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ ὁ ὑπόνομος «π» ἠχρηστεύθη, ὅταν ἐκτίσθησαν τὰ οἰκήματα τῆς πρὸς τὰ Βορειοανατολικά τῆς πύλης περιοχῆς τῶν ὑστέρων μυκηναϊκῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα ἀπεκάλυψεν ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ,

Εἰκ. 58. Γραπτά ὄστρακα ἐκ τοῦ ὑπονόμου «υ».

καὶ ὅτε ἐδημιουργήθη τὸ ἀνατολικὸν ἄνδρον. Ἴσως ὁ ὑπόνομος «π» νὰ ἀνῆκεν ἀρχικῶς εἰς ἀρχαιότεραν τῆς πύλης περίοδον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ὕδατα ἐλευθέρως ἔρρεον εἰς περιοχὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν κειμένην. Ἡ φορὰ τοῦ ὑπονόμου «υ» καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τὴν πύλην καὶ τὸν ἄξονά του ὑποδεικνύουν ὅτι κατεσκευάσθη διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν πύλην καὶ τὴν αὐλήν της, ὅτε ἐκτίσθη ἡ πύλη τῶν λεόντων. Ἡ συνέχεια τῆς αὐλακὸς τοῦ ὑπονόμου «υ» καὶ κάτωθεν τοῦ ἐκ λίθων γεμί-

σματος και ή μη ανεύρεσις διαγωνίου πρὸς τὰ ἄνω και πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀνδῆρου συνεχείας της ὑποδεικνύει ὅτι αὕτη ἠχρηστεύθη, ὅταν ἐδημιουργήθη τὸ γέμισμα τοῦ ἀνδῆρου. Τὰ εἰς τὸν ὑπόνομον «υ», κατ' ἀκολουθίαν, εὔρεθέντα ὄστρακα θὰ ἀνήκουν εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς χρήσεώς του και τὰ νεώτερα ἔξ αὐτῶν

Εἰκ. 59. Γραπτὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ ὑπονόμου «υ».

παρέχουν ὄριον, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη τὸ ἀνατολικὸν ἀνδῆρον και ὁ ἀναλημματικός του τοῖχος 9.

Τὰ ἐκ τοῦ τμήματος τοῦ ὀχετοῦ, τὸ ὁποῖον ἠρευνήσαμεν, ὄστρακα περιλαμβάνουν, ὡς συνήθως, ἄγραφα και γραπτὰ τὰ ἄγραφα εἶναι τὰ πολυαριθμότερα και τὰ σχήματα ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν εἶναι τὰ συνήθη τῆς ΥΕ ΠΙΒ ἐποχῆς, ἤτοι ὑψίποδες μόνωτοι και δίωτοι κύλικες τύπων 267 και 274, πρόχοι τύπων 69 και 105, ὕδρῳιαι τύπου 129, βαθεῖς σκύφοι τύπου 284, πινάκια με δύο λαβὰς τύπων 295 και 296, ψευδόστομοι χονδροειδοῦς κατεργασίας τύπου 164 και κύαθοι μόνωτοι τύπων 214, 215. Ἡ ἀναλογία τῶν ἀγράφων πρὸς τὰ γραπτὰ εἶναι 12:1.

Τὰ γραπτὰ ὄστρακα παρέχω εἰς τὰς εἰκόνας 58 καὶ 59. Ὡς εἶναι ἐμφανές, ταῦτα ἀνήκουν εἰς βαθεῖς σκύφους, εἰς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, εἰς πρόχους καὶ εἰς κυάθους. Πάντα ἀνάγονται εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΒ χρόνους καὶ τὰ νεώτερα ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου ἐκείνης.

Μεταξὺ τῶν ὄστράκων τῆς εἰκόνας 58 καταλέγεται καὶ μικροσκοπικὸν εἰδῶλιον, μόλις 0.03 μ., τύπου καθημένης γυναικός.

Τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχουν τὰ ὄστρακα τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἐκ λίθων γέμισμα, ἀπὸ τὴν ἄνωθεν αὐτοῦ ἐπίχωσιν καὶ ἀπὸ τὸν ὑπόνομον «υ» ὑποδεικνύουν τοὺς αὐτοὺς χρόνους διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδῆρου καὶ τοῦ συγκρατοῦντος αὐτὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου Θ, ἥτοι τοὺς μετὰ τὰ μέσα καὶ τοὺς πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου χρόνους. Νομίζω ὅτι εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι τὸ κλιμακοστάσιον, ἂν καὶ χρησιμώτατον διὰ τὴν ἄνοδον πρὸς τὰς ἐπάλξεις τῆς πύλης, ἠχρηστεύθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου¹. Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἰδρύετο τὸ ἀνατολικὸν ἄνδρον. Ἴσως δὲν θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι τὸ ἄνδρον, μὲ τὴν πλατυτέραν ἐπικλινῆ ἐπιφάνειάν του, παρεῖχεν ἀνάβασιν εὐκολωτέραν πρὸς τὰς ἐπάλξεις αὐτὰς καὶ πρὸς τὸ τεῖχος καὶ ἡ κατασκευὴ του ἐγένετο αἰτία τῆς ἀχρηστεύσεως τοῦ κλιμακοστασίου. Πρὸς τούτοις ἡ φορὰ τοῦ τοίχου Θ, ἡ κατασκευὴ του καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς αὐλῆς ἀποδεικνύουν ὅτι οὗτος καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ βασταζόμενον ἄνδρον ἰδρύθη ἀφ' οὗ ἡ πύλη τῶν λεόντων εἶχεν ἰδρυθῆ καὶ ἦτο ἐν χρήσει ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον, ὡς ἀποδεικνύει ὁ ὑπόνομος «υ», ὁ ὁποῖος κατεσκευάσθη διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν χώρον τῆς πύλης καὶ ἠχρηστεύθη, ὅταν ἐδημιουργήθη τὸ ἀνατολικὸν ἄνδρον.

Προτοῦ κλείσωμεν τὸ περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδῆρου θέμα πρέπει νὰ προσέξωμεν ἕχνη τινὰ διασωθέντα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ὑψοῦται ἄνωθεν αὐτοῦ πρὸς Ἀνατολὰς (πίν. 21α). Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἡμιμέτρου τοῦ πίνακος 21α φαίνεται καλῶς λελεασμένη κοίλη ἐπιφάνεια κατὰ τὴν ὀφρὺν τοῦ βράχου. Πῶς ἐσχηματίσθη ἡ κοίλη αὕτη ἐπιφάνεια δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὀρισθῆ. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τριβῆς τροχοῦ εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ βράχου, ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου φαίνεται λειανθεῖσα καὶ ἰσοπεδωθεῖσα διὰ τριβῆς. Τὴν συνέχειαν τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς τοῦ βράχου τὴν εὐρίσκομεν ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν εἰς τὴν εἰκόνα 56, φαίνεται δ' ὅτι στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς προτοῦ φθάσῃ τὸ στόμιον τοῦ ὑπονόμου «π». Ἐὰν ὠμαλισμένη ἐπιφάνεια βράχου ὡς ἡ τοῦ ἀνδῆρου εὐρίσκετο εἰς χθαμαλὴν καὶ ὀμαλὴν περιοχὴν θὰ ἠρμηνεύετο ἀσφαλῶς ὡς κατάλοιπον δρόμου. Ἴσως καὶ ἐδῶ εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ πετρώματος ὑπῆρχεν ὁδός, ἡ ὁποία ἐκ τῆς φορᾶς τῆς ἐπιφανείας τῶν βράχων καταφαίνεται ὅτι θὰ ἦτο ἀνηφορικὴ καὶ θὰ ἔβαινε ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν. Ἡ προσπάθειά μας νὰ ἀνεύρωμεν τὴν συνέχειαν τῆς ὠμαλισμένης ἐπιφανείας τοῦ βράχου πέραν τῶν θεμελίων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα κάμπτεται, δὲν ἀπέδωκεν ἀποτελέσματα, διότι ἡ περιοχὴ πέραν τῶν θεμελίων εἶχε προηγουμένως ἀνασκαφῆ καὶ διότι τὸ ὑπὸ τῆς

¹ WACE, BSA 25, 1921 - 1923, σ. 24.

έπιφανείας τοῦ βράχου ὑποδεικνυόμενον ἐπίπεδον τῆς ἀνόδου θὰ ἦτο πολὺ ὑψηλότερον τῆς γραμμῆς τοῦ πετρώματος ὡς εὑρίσκεται πέραν τῶν θεμελίων πρὸς Ἀνατολάς.

Τὰ ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῆς πύλης τῶν λεόντων, τοῦ πύργου καὶ τῆς περιοχῆς τῆς πορίσματα νομίζω ὅτι δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς: 1) Ἡ ἔρευνα ἀπεκάλυψε στοιχεῖα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ κεραμεικὰ, τὰ ὁποῖα νομίζω ὅτι ἐπιτρέπουν τὴν τοποθέτησιν τῆς πύλης καὶ τῶν ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων ἰσοδόμων κτισμάτων τῆς εἰς ὠρισμένα χρονολογικὰ ὄρια.

2) Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ πύλη εἶναι σχεδὸν σύγχρονος πρὸς τὴν βορείαν πύλην καὶ εἰς τὴν θεμελίωσίν τῆς, ὡς καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου τῆς, ἐγένετο χρῆσις τρόπου μὴ χρησιμοποιηθέντος εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους, ἐγένετο δηλαδὴ χρῆσις ἀσπροχώματος.

3) Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἐπίσης ὑποδεικνύουν ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ἀνδρῶν εἶναι μεταγενέστερον τῆς πύλης τῶν λεόντων.

4) Τὸ διατείχισμα τῆς πύλης τῶν λεόντων, ὁ πύργος καὶ αὐτὴ ἡ πύλη εἶναι σύγχρονα κτίσματα πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐπέκτασιν, ἡ ὁποία ἀποδεικνύεται νεωτέρα τοῦ ὀπισθεν αὐτῆς κυκλωπέου πυρῆνος.

5) Τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα, ἰδίᾳ τὰ ἐξ αὐτῶν γραπτά, εἶναι καὶ εἰς ἀριθμὸν ἀρκετὰ καὶ εἰς τύπους χαρακτηριστικὰ γνωστῶν περιόδων.

6) Τὰ ἐκ τῆς πύλης ὄστρακα ἀνήκουν εἰς χρόνους κατὰ τι προγενεστέρους τῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν βορείαν πύλην. Τὰ ὄστρακα αὐτὰ ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον. Ὅστρακα ἀρχαιότερα, δυνάμενα νὰ χρονολογήσουν τὰ κτίσματα, δὲν εὑρέθησαν. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὰ νεώτερα ἐκ τῶν ὀστράκων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς γεμίσματα καὶ θεμέλια, χρονολογοῦν αὐτά. Τὰ νεώτερα ἐκ τῶν ὀστράκων, τὰ εὑρεθέντα ὑπὸ τὸ κατώφλιον καὶ εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς πύλης, ἀνήκουν, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου, εἰς τοὺς μέσους χρόνους τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου καὶ χρονολογοῦν τὴν πύλην¹. Τὰ νεώτερα ὄστρακα ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδρῶν καὶ ἐκ τοῦ ὑπονόμου «υ» ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἐκείνης. Καὶ τὰ ὄστρακα λοιπὸν ἀποδεικνύουν τὴν αὐτὴν διαδοχὴν κτισμάτων, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχουν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα.

7) Τὰ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς πύλης τῶν λεόντων ὄστρακα ἀνήκουν εἰς περίοδον νεωτέραν ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ χαρακτηρίζοντα τὸ βόρειον κυκλωπέον τείχος καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν πυλῶν καὶ τῶν ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων κτισμάτων ἐγένετο εἰς χρόνους μεταγενεστέρους ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἰδρῦθη τὸ βόρειον κυκλωπέον τείχος.

¹ Ὅστρακα φέροντα διακόσμησιν ὁμοιοτάτην πρὸς τὴν διακόσμησιν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ὀστράκου τῆς εἰκόνης 45, τοῦ εὑρεθέντος εἰς τὸ ἀσπρόχωμα τῆς ὑποθεμελίωσης τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ κατώφλιου τῆς πύλης τῶν λεόντων, εὑρέθησαν τὸ 1962 εἰς τὸ δάπεδον τοῦ παρὰ τὸν διάδρομον Γ ὑπογείου τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους, μεταξὺ λειψάνων καταπεσόντων ἐκ τοῦ ἀνωθεν αὐτοῦ δωματίου, ὅταν τὸ δωματίον ἐκεῖνο κατεστράφη ἢ καταστραφῆ τῶν ὑπὲρ τὸν διάδρομον Γ

κτισμάτων ἔγινεν εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου. Οὕτως ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον τοῦ ὀστράκου διετηρήθη καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου καὶ ὑποδεικνύει τὴν πιθανὴν τοποθέτησιν τῆς ἀρχῆς τοῦ στοιχείου τούτου οὐχὶ εἰς τὰς ἀρχὰς ἀλλὰ τὸ πολὺ εἰς τὰ μέσα τῆς ΥΕ ΠΙΒ κεραμεικῆς περιόδου, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πολὺ γόνιμος εἰς τὴν δημιουργίαν διακοσμητικῶν στοιχείων καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ διαρκῆ καὶ ταχεῖαν ἐξέλιξιν.

bastion of the Lion Gate, the blocks of which were laid in the usual header and stretcher technique (Pl. 15 *a*, *β*). This proves that the conglomerate structure of the east wall of the court is but a screen built at a later time in front of a pre-existing Cyclopean wall. The examination of the bastion revealed the fact that its lowermost blocks were laid in a layer of clay and small stones (Figs. 36 and 37 and Pl. 16*α*) while the fill of the court was disturbed in Hellenistic times.

In the summer of 1958, with the help of T. Leslie Shear, Jr., I cleared the south end of the Cyclopean wall under consideration to be found behind the curtain wall of the Lion Gate (Fig. 39 and Pl. 17, *ε*). That end presents neither a finished terminal, nor a turn to the west, as it would have been the case if conglomerate and Cyclopean wall were built at the same time. At that end we found an irregular fill of small stones indicating that at that point the Cyclopean wall was demolished, its end filled again, and a careless face given to it. The painted sherds of Figures 40 and 41 found in the section belong almost in their totality to LH III B and the latest of them belong to the middle of that ceramic phase. Apparently the rearrangement of the end of the Cyclopean wall and the building of the conglomerate construction took place around the middle of LH III B. It seemed clear at the time of the excavation that the Cyclopean wall—the West wall of the citadel—continued westward while the conglomerate screen turned south to form the curtain wall of the Lion Gate (Pl. 17 *α*).

Δ. THE LION GATE

pp. 74 - 100.

Wace in 1922 examined the southeast corner of the outer court of the Lion Gate and also dug a trench in front of its threshold. In July, 1958, under the supervision of T. Leslie Shear, Jr., we dug a trench in three sections along the curtain wall and threshold of the Gate, 1.50 m. in width (Fig. 42). Section I had been dug before by Wace; consequently its fill was found disturbed. However, the removal of that fill revealed the foundations of the curtain wall and of the east end of the threshold (Figs. 43 and 44). That end was found to be supported by small stones set in whitish clay (Pl. 18*α*). In this clay was found sherd No. 1, Figure 45, while sherd No. 2 and 6 plain sherds were found in the foundation stones of the wall. Section II included Wace's trench, and consequently did not yield valid information; sherds Nos. 6 - 8, Figure 45, were found in this section. Section III stretched from Wace's trench to the east wall of the bastion. The depth of its fill ranged from 98 cm. to 1.46 m. The lowermost layer of this fill, ranging in depth from 28 cm. to 41 cm., was made up of stones and earth and yielded the sherds of Figure 46. Some 48 plain sherds belonging to shapes listed on p. 80 were also found in that fill.

The west end of the threshold was also revealed in Section III (Figs. 42,

44 and Pls. 16 and 18). It is supported by small stones placed like wedges. One of these cracked under the pressure of the wall and door jamb, causing the cracking of the threshold block which must have occurred in Mycenaean times. The investigation proved that the threshold block does not rest on rock, as it was assumed before, but for the greater part of its length on a layer of clean earth ranging in thickness from 12 to 27 cm. In that earth we found the painted sherds Nos. 3, 5, 9, 10, 12, 13, 14 and 24, Figure 45, and besides 24 plain sherds listed in p. 81.

The inner side of the threshold block was based in the same way on a layer of clean earth (Pl. 19β). Against that face were piled stones and these were covered with a thick layer of plesia (Pl. 19β, δ) to shield the threshold against moisture. Over the stones and plesia we have the understructure and surface of the road which led from the Lion Gate to the Ramp. The surface of the road was made up of well-pressed earth, coarse grained sand, and small pebbles and contained some sherds and many chips, including chips broken by the saws (saw-bites as the laborers called them), produced when the door jambs and lintel of the Gate were finally finished in place. These chips prove that the Lion Gate and the road were constructed and finished at the same time. In Figure 47 I give the painted sherds and the figurine found in the top layer of the road. Sherds Nos. 1, 2, 6, 7, 8, Figure 48 were found in the earth below the threshold, while Nos. 3, 4, 5 come from the stone fill against its inner side. In Figure 49 are illustrated the painted sherds found in the stone fill of the inner court of the Gate which Mr. Shear investigated. In my study of the Postern Gate in the *Orlandos-Festschrift*, I explained the reasons which imposed the placing of Mycenaean thresholds over a layer of earth rather than directly on the rock; for the threshold of the Postern Gate was similarly placed on earth with its two ends supported by stones (Fig. 21).

The examination of Wall No. 9 beyond the inner court (Figs. 50 and 51) proved that it is a retaining wall supporting a platform, to be known as the East Platform, which to the east extends to the rock formation of the slope. The investigation of the platform, by T. Leslie Shear, Jr., revealed its stratigraphy and composition (Fig. 52, Pl. 21β). The painted sherds obtained in the stone fill of the platform are illustrated in Figures 54 and 55, while those found in the layer of yellowish earth over the stone fill are given in Figure 53. Under the foundation of the north end of Wall No 9 there exists a drain (Fig. 51, υ) known since the days of Schliemann. Wace followed its course beyond the court and under the Granary to the West Cyclopean Wall, but did not investigate its beginning under Wall 9. We did that (Fig. 57) and found it intact. Its roof is made of flat slabs horizontally set from side to side. We cleared a straight course 1.30 m. in length but the drain proceeds eastward at least 50 cm. more, i. e. the drain proceeds beyond the retaining wall and a good deal under the fill of the

platform. It is evident that its use was terminated when the platform was built. Then the diagonally running drain «β» (Plan A) was constructed to take its place. In 1964 we found the beginning of drain «β» in an opening between Walls 9 and 26 which was made after the Great Ramp was built, i. e. towards the end of the 13th century B. C. At first we thought that drain «v» was a continuation of drain «π», Figure 56, which is to be seen above the east side of the platform under the wall of the big LH III C structure revealed by Tsountas. But further investigation revealed no connection and it can be definitely stated that drain «v» (or «a» on Plan A) was blocked and abandoned when the east platform was constructed. The fill of that drain yielded the painted sherds of Figures 58 and 59. These indicate the years in which the drain was abandoned and the platform was built. The latest of the sherds belong to the second half of LH IIIB and almost to its very end.

Summarizing the results obtained we can state: 1) Our investigations brought to light architectural and ceramic evidence which will place the Lion Gate and the conglomerate construction within definite chronological limits. 2) The architectural elements prove that the Lion and Postern Gates are almost contemporary; the use of clay in their foundation and the conglomerate ashlar construction are common elements. 3) The architectural evidence also proves that the East Platform and its retaining Wall No. 9 are later than the Lion Gate. 4) The Lion Gate, its bastion and the conglomerate screen of the east wall of the Outer Court are contemporary and later than the Cyclopean Wall standing behind the screen. That wall ties with the North Cyclopean Wall and forms its continuation to the south. 5) The sherds found and especially the painted sherds are sufficient in number and quality to be classified. 6) The painted sherds in the area of the Lion Gate belong to years a little earlier than those from the Postern Gate. All belong to LH III B times. Older sherds were not found. The latest of the sherds from the Lion Gate area belong to the middle of the ceramic phase LH III B and date the construction of the Gate. The latest sherds from the East Platform will place it at the end of the LH III B period. These sherds indicate the sequence of the constructions carried out at Mycenae in LH III B times. Finally 7) the sherds found in the Lion Gate area belong to later times than those from the North Cyclopean Wall. Consequently the Lion Gate and the conglomerate construction of its court were built in later years than those in which the North Wall was constructed.

E. THE EXISTING WEST CYCLOPEAN WALL

pp. 101 - 109.

Constructed at the same time as the Lion Gate, the existing West Cyclopean Wall reaches a maximum preserved height of 8.25 m. some 12 meters south of the Granary (Fig. 63). Trial pits dug in different sections of its foun-

α. Λεπτομέρεια τῆς ὑποθεμελίωσης τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου τῆς πύλης τῶν λεόντων.

β. Ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ διατειχίσματος τῆς πύλης τῶν λεόντων καὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου.

α. Ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ ἄνατολικοῦ ἄκρου τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων.

β. Τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων.

α. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ καταφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων, ὡς ἀπεκαλύφθη πλήρως.

β. Λεπτομέρεια τῆς πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ καταφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων περιοχῆς.

α. Ἡ πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ καταφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων τάφος Β.

β. Ἡ παρὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τάφος Γ.

α. Τὸ ἀνατολικὸν ἀνδρῶν ἀπὸ Νότου καὶ ὁ ὑπὲρ τοῦτο ὑψοῦμενος βράχος, ὁ φέρων ἴχνη λειάνσεως.

β. Τὸ ἐκ λίθων γέμισμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδρῶν.
Ὁ βράχος πρὸς τὰ δεξιὰ, ὁ τοῖχος 9 πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς εἰκόνας.